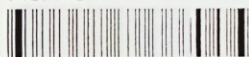

Domžale
trezor 74

KARLOVŠEK J.
Umetnostna

745/749

0090870712

COBISS 0

KNJIZNICA DOMŽALE

D712/87

NE
IZPOSOJAMO
NA DOMI

J O Ž E K A R L O V Š E K

UMETNOSTNA OBRT

SPLOŠEN RAZVOJ IN NAŠ SLOG

V LJUBLJANI 1938

IZDALO IN ZALOŽILO OBRTNIŠKO DRUŠTVO
V LJUBLJANI

745/749

D712/87

NATISNILA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI
(PREDSTAVNIK FRAN JERAN)
OPREMIL JOŽE KARLOVŠEK
KLIŠEJE IZDELALA »JUGOGRAFIKA«
V LJUBLJANI

PREDGOVOR.

Pričujoča knjižica ima namen, nuditi samo bežen pregled razvoja umetnostne obrti, in sicer od strani, s katere se je doslej pri nas kaj malo obravnaval, čeprav je to za nas vendarle velikega pomena. Zato v tem kratkem spisu ne navajam stopnjema splošnih osnovnih pojmov umetnostnega oblikovanja in zgraditve posameznih predmetov kakor tudi ne razlagam značilnega zgodovinskega sloga tako, kakor je opisano po navadi v knjigah. Zaradi tega je treba, da ima čitatelj knjižice že nekoliko znanja o splošni in tudi o naši ljudski umetnosti.

Nas zanima predvsem to, kako so se razni narodi ali pa posamezna ljudstva v istih minulih časovnih dobah medsebojno razlikovali po umetnostnem pojmovanju in s tem vred tudi po svojih izdelkih. Ker nastajajo oblike večinoma na podlagi praktične potrebe in obdelave snovi, je okras ali ornament tisti činitelj, v katerem se predvsem zrcali lepотно hontenje. Zbog tega se o njem seveda več razpravlja. Tudi sodobni, navidezno goli izdelki so okrašeni, da ugajajo očesu, toda ne z okraski, ki jih je bilo doslej vajeno gledati. Dičijo jih zgoj žlahtna snov v fini naravni sestavi (strukturi), lep lesk in prijeten barvni ton v plemenitih in stvarnih oblikah.

Zlasti je tudi moja namera pokazati, ali imamo Slovenci svoj slog v umetnostni obrti in kako daleč nazaj sega v zgodovino. Saj izvira tudi naš življenjski razvoj iz pradobe, kakor n. pr. pri Italijanih, Nemcih, Grkih in drugih narodih. Naša najstarejša pisana zgodovina je sicer bolj borna, toda v starinoslovju (arheologiji) smo navezani vsi enako na nepristranske izkopanine in druge postranske okoliščine. Sedanje življenje, ki ima s preteklostjo še velike zveze, pa lahko praktično proučujemo ter sklepamo iz njega o marsičem, kar je svoje dni bilo.

Pred svetovno vojno so se pisale običajne knjige večinoma le v okviru podatkov o južni umetnosti, ki je hodila po poti: egipčanska, grška in rimska doba, srednji in novi vek. Po prizadevanju severnih narodov, posebno Nemcev, pa prihaja na plan še drugo severno zgodovinsko področje, ki korenini tudi v prazgodovini ter se njegovo umetniško izražanje razlikuje od južnega. In ne samo to, zakaj pri gradnji klasične, zlasti zapadnoevropske kulture so sodelovali celó sever in ostala kulturna področja.

Slovenci nismo bili odvisni od tujcev le politično, ampak tudi bolj ali manj v umetnosti, da se nismo mogli razvijati tako, kakor veliki svobodni narodi. Zategadelj smo zdaj tem bolj dolžni, zbirati nekdanje kulturne vrline in značilnosti našega naroda ter se iznebiti marsikaterih škodljivih tujih vplivov. Ako hočemo postati kulturno samostojni in veliki, moramo skrbeti tudi predvsem sami za potrebno književnost o umetnosti in obrti, ki bo ustrezala

povsem našim resničnim prilikam. Doslej spravljajo tujci — če sploh to omenjajo — vse, kar koli je slovansko in potemtakem tudi slovensko, pod okrilje stranskih vej svoje prejšnje in sedanje kulture.

V svojem spisu tudi omenjam, kakšno stališče naj zavzamemo Slovenci v sodobni kulturi nasproti naši stari ljudski umetnosti. Spoznali bomo, v kakšnem razmerju je naše staro umetniško pojmovanje proti sodobnemu v pogledu obrti ter koliko smemo in moremo eno ali drugo upoštevati.

Sprva je umetnostna zgodovina obravnavala večidel samo visoko umetnost. Pozneje, v drugi polovici devetnajstega stoletja, se je pa začela živahneje in samostojno razvijati še etnografija, t. j. opisovanje preprostega ljudskega življenja in obenem ljudske umetnosti. V zadnjem času se obe znanosti neprestano izpopolnjujeta in sta čedalje bolj navezani druga na drugo. Visoko razvita umetnost izvira namreč na eni strani iz ljudske, na drugi strani pa črpa kasneje tudi ljudska kultura iz visoke ali meščanske nove potrebe in nove domisleke. Marsikdaj prekašajo ljudski ali »barbarski« izdelki po izvirnosti, stvarnosti in lepoti umetelne ter dobijo nato v »visoki« umetnosti slabšo obliko.

Industrializacija obrtnih izdelkov na eni, a visoko razvita obrtnost šolanih in večjih ljudi na drugi strani izpodrivata v novejšem času bolj in bolj domačo in ljudsko obrt. S tem se uničuje tudi naša ljudska umetnost, ki je bila prva osnova domači umetnostni obrti. Zavaljo tega jo morajo proučevati

in upoštevati vsi naši voditelji in veščaki, ki oblikujejo zdaj sodobno slovensko obrt, kajti šele potem jo bodo mogli podati tako, da bo ustrezala našemu okusu in našemu čutu. Pri tem pa morajo vsekakor upoštevati vse sodobne, ne le tehnične in praktične, temveč vobče vse ostale kulturne pridobitve, zakaj slovenski narod napreduje in se izpopolnjuje vsestransko. Toda vse, kar mu je nekdanj prišlo in ugajalo, zdaj gotovo že ni več v isti obliki primerno za njegovo napredujoče življenje.

Snov, obdelana v tej knjižici, bo delen donesek k naši umetnostni obrti ter naj popolni hkrati mojo knjigo »Slovenski ornament«.

Obrtniškemu društvu v Ljubljani, ki je omogočilo izdajo te knjižice, pa izrekam najlepšo zahvalo.

V Ljubljani, meseca marca 1938.

Jože Karlovšek.

UVOD.

Ako naredi kdo uporabne izdelke v obliki, ki ne ustreza samo praktičnemu namenu, temveč tudi lepotnemu (estetskemu) čutu, pravimo, da nam je ustvaril umetnostne obrtne izdelke. Razen finih in plemenitih oblik in lepote snovi predmeta je okras (ornament) glavni činitelj, ki daje pravo lice umetnostnemu izdelku. Z okrašenim predmetom izraža človek obenem svoj značaj in svojo kulturno stopnjo. V takem predmetu se zrcalijo še čas, moda in splošno človeško življenje. Z okrasom se je ukvarjal že pračlovek, a uporabljali so ga tudi tako najpreprostejši kakor visoko omikani ljudje vseh časov in narodov, s čimer je postal ornament nekakšno nepisano poročilo človeške kulture, zlasti pa umetnostne obrti.

Včasih so obrtniški izdelki prav preprosti in stvarni, brez vsakega okraska, zgolj v lepi liniji, sem ter tja zopet bolj ali manj okrašeni, naposled pa tudi tako preobloženi z okraski, da se prvotna praktična oblika skoraj popolnoma porazgubi. Ker se ponavlja to često v zgodovini, zato ne bo prišel ornament gotovo nikdar trajno ob veljavo. To, da sedanja moda ne potrebuje veliko okraskov, je le naključje. Sodobni umetnostni izdelki so okrašeni že z izbranimi žlahtnimi snovmi, ki imajo lep sijaj, lepe barve, lepo

rast in lepo naravno sestavo ali pa druge dragocene lastnosti ter prihajajo v okrilju stvarnih in ubranih oblik do ustrezne veljave. Naš namen je, opisati glavne pojme o umetnostni obrti, da se bo videlo, kako sta se predmet in ornament pri posameznih narodih v raznih časih družila. Kakor pri vsaki vedi, tako je treba tudi pri tej stroki začeti z najstarejšo razvojno stopnjo, da se že v jedru spoznajo vse prvine, iz katerih je po večini sestavljena vsa poznejša umetnost.

PRASTARA KULTURA.

V zadnji ledeni, zlasti pa poledeni dobi, ki je prehajala v zmernejšo in milejšo dobo, se je čedalje bolj krčil led, se širilo rastlinstvo ter se množilo živalstvo. Pojavil se je prednik sedanjega človeka — homo sapiens — ki je bil naprednejši in že na višji stopnji razvoja kakor prejšnji pračlovek. Vreme je postajalo toplejše, tako da so mogli novi ljudje živeti predvsem na prostem — na obrežjih in po širnih stepah. Uporabljali so tudi naravna zavetišča, posebno v mrzlejšem času. Naravna bivališča so jim bile jame, dupline in skalnati previsi, kjer pa jih ni bilo, si je gradil človek preprosta zavetišča iz kamnja ali pa vejevja, toda verjetno je, da je začel že kaj kmalu misliti na kožnate šotore.

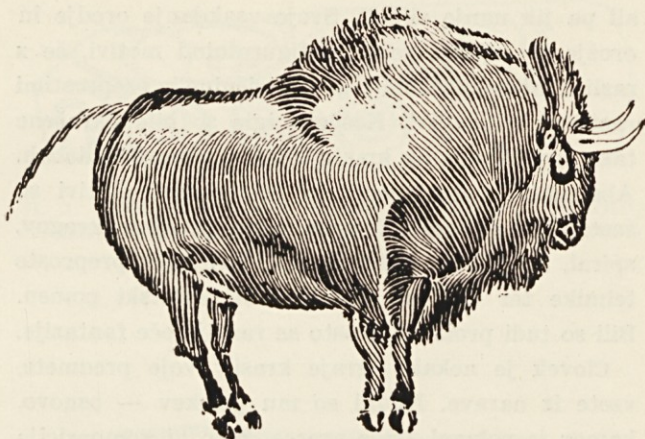
Ljudje takrat še niso obdelovali zemlje, zakaj tedanji zemljani so bili lovska ljudstva, ki so se potikala ob čredah divjih živali. Razen z divjačino se je preživljal človek ob tistem času še z divjimi sadeži in zelišči.

Kultura teh ljudi je bila že jako znamenita ter je dosegla višek v mlajši dobi paleolitika (starejše kamene dobe), ki jo datirajo nekateri znanstveniki med leti 20.000 in 15.000 pr. Kr. V tem času je rabil človek za svoje orodje in orožje poleg kamna še

druge snovi, zlasti prirodne, to je take, ki mu jih ni bilo treba šele predelovati, kakor rogove, zobe, kosti, kože, veje, školjke itd. Tehnika obdelovanja kamna je dospela na vrhunec z različnimi oblikami in gladenjem (poliranjem). Človek je izdelal iz kamna kladivo, nož, sveder in razna rezila. Iz kosti si je narejal različne igle in fina rezila, iz lobanj in rogov posode, iz rogovja trnke, iz lesa droge in zajemalke, iz živalskih žil vezi itd. Če je bilo mrzleje, so se oblačili ljudje v živalske kože, ki so jih zapenjali z iglami. Mrličem so dajali v grob tudi orožje in nakit.

Umetnost se je razvila v onem času do kaj pomembne stopnje. Telo so si ljudje poslikovali in zaljšali z različnimi obeski, ovratnicami, veznicami, predpasniki in podobnim. Za okras so jim bili kamenčki, školjke, zobje i. dr.

Zlasti dobro so znali ljudje risati in slikati, tako da so bili kot divjaki v tem pogledu dostikrat pravi umetniki. Slikali in risali so na skale in stene votlin. Rabili so črne, rdeče, rjave, bele in še druge barve, kakršne jim je pač nudila narava. Upodabljali so najrajši živali, katerih dejanje in nehanje so opazovali v prosti naravi. S tem so pridobili oster čut za živalske oblike. Živali niso slikali ali risali v skupinah, ampak posamezno in profilno. Sprva so bile slike kajpak preproste, polagoma pa bolj in bolj žive in naravne. Preko črtnega sloga, ki z enako debelimi črtami daje samó konturo, a pozneje plastičnega risbarskega, ki z debelejšo ali tanjšo črto izraža telesne dele, se je razvil enobarvni, potem pa

SL. 1. ŠTIRIBARVNA ŽIVALSKA PODOBA NA STENSKI SLIKARIJI IZ STAREJSE KAMENE DOBE; NAJĐENA JE BILA V NEKI JAMI PRI ALTIMIRI V SPANIJI. (WELLS.)

mnogobarvni slog. Ljudje so slikali posebno takratne živali, n. pr. mamuta, jamskega medveda, jelena itd.

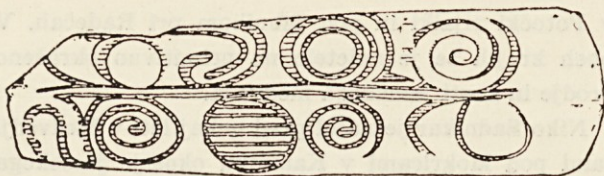
Te živalske podobe so bile ustvarjene kot neposredna projekcija po spominu nakopičene predstave, pri kateri ni delovala kdo ve koliko duševna ustvarjajoča sila. Umotvor je bil slikovit in profinjen izliv naturalizma. Stensko slikarstvo pradobe smemo imeti po pravici za prvo in značilno okraševanje človeških bivališč. Sl. 1. je zgled živalske podobe, naslikane v štirih barvah.

Iz slonovine in kamna so napravljali ljudje kipce, ki so predstavljali živali in ženske podobice (figure). Prav tako so vrezovali živalske in človeške podobe v kosti, kamen, les, usnje in druge snovi

ali pa jih nanje slikali. Svoje vsakdanje orodje in orožje so lepšali, razen s figuralnimi motivi, še z različnimi nedoločenimi, geometričnimi in preprostimi rastlinskimi motivi. Koščene igle so bile okrašene tako lepo kakor ne kmalu kdaj v poznejših dobah. Abstraktni (nedoločeni) in geometrični motivi so sestajali iz zaporednih črtic, pikic, zavojnic, krogov, spiral, meandrov, valovnic itd., izviraliz iz preproste tehnike ter dobivali čedalje bolj estetski pomen. Bili so tudi proizvod prosto se razvijajoče fantazije.

Človek je nekako igraje krasil svoje predmete, vzete iz narave. Nudili so mu ploskev — osnovo, kamor je polagal svoje vzorce. Zato ni kompozicija (sestava) ornamenta v nobeni ožji zvezi s predmetom, da bi se okras tektonično prilagodil ploskvi ali pa da bi celó poudarjal obliko predmeta. Tudi oblačila iz kož, ki jih je verjetno zaljšal človek s slikarijami, so nudila zgolj ploskev za figuralne in ornamentalne podobe. Ker je bil človek tistikrat z naravo v najožji zvezi, zato je bila njegova umetnost od nje odvisna. Oblike in motive je podajal mehanično, kakor jih je pač dojemal iz narave brez večje duševne prebave. Zategadelj tudi ni mogel spraviti v umetniško skladnost predmeta z ornamentom. Sl. 2., 3. in 4. kažejo koščene predmete, okrašene z nedoločenimi, živalskimi in rastlinskimi motivi.

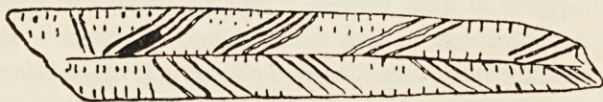
Poglavitna evropska mesta te kulture so v Franciji, Španiji in nekatera tudi v srednji Evropi. Na Slovenskem sta njeni pomembni najdišči na Olševi

SL. 2. NARAVEN KOŠČENI PREDMET, OKRAŠEN Z NEDOLO-
CENIMI MOTIVI, IZ STAREJSE KAM. DOBE. (SCHUCHHARDT.)

SL. 3. NARAVEN KOŠČENI PREDMET, OKRAŠEN Z ŽIVALSKIMI
MOTIVI IZ STAREJSE KAMENE DOBE; NAJDEN JE BIL V
KRAJU LA MADELEINE. (SCHELTEMA.)

SL. 4. KOŠČEN PREDMET, OKRAŠEN Z RASTLINSKIM MOTI-
VOM, IZ STAREJSE KAMENE DOBE. (SCHUCHHARDT.)

v Potočki zijalki in pod Žibnikom pri Radečah. V obeh krajih se je naletelo na primitivno okrašeno orodje in kosti jamskega medveda.

Niko Sadnikar je našel pred nekaj leti v Medvedji jami pod Mokricami v Kamniku okostje jamskega medveda, a pred kratkim so odkrili v Nevljah pri Kamniku, kjer so uravnavali potok Nevljico, okostje praživali, najbrže mamuta. Okostje pračloveka pa so dobili pri Krapini v savski banovini. Vse to priča, da so bili naši sedanji kraji obljudeni že v pradobi.

Proti koncu paleolitske dobe in v mezolitiku (srednji kameni dobi) so se začeli gozdovi širiti po stepah. Vreme je jelo postajati nekoliko hladnejše, živalstvo pa se spreminjati. Lovsko življenje se je pričenjalo nagibati polagoma h koncu. Človek je moral svoje življenje prilagoditi novim prilikam. Ljudje so začeli graditi trajnejša zavetja in pridobivati potrebno hrano tudi z obdelovanjem polja in pastirjevanjem. Izdelovati so jeli nove vsakdanje potrebščine sami, da niso bili več odvisni le od predmetov, ki so jih našli naključno v naravi. Razvijajoča se tehnika je pa čedalje bolj uničevala lovsko (mlajšo paleolitsko) umetnost, ki se je že tako bohotno razmahnila.

PREDZGODOVINSKA KULTURA.

Po srednji dobi kamna (mezolitiku), ki je bila prehod iz pradobe, je sledila predzgodovinska ali stara doba. Delimo jo v mlajšo dobo kamna (neolitik), ki se je pričela okoli leta 6000 pr. Kr., v bronasto dobo, ki se je začela v Evropi približno leta 2000 pr. Kr., v orientu pa že približno leta 4000 pr. Kr., in naposled v železno dobo, ki je trajala od okoli leta 1000 pr. Kr. do Kristusa.

Za časa neolitika je bilo veliko gozdov in za obdelovanje dosti rodovitnega sveta. Takrat so se pojavile nove življenjske potrebe in človek se je vedno bolj oprlašal odvisnosti od slučajne narave, ki jo je neprenehoma osvajal in prilagojeval svojemu udobnejšemu življenju. S tehnično delujočim razumom si je ustvaril človek novo kulturo, kateri se je prilagodila tudi umetnost.

Nova kultura pa se ni jela pojavljati le na jugu (n. pr. v Egiptu in Mezopotamiji), temveč tudi na severu in vzhodu Evrope, v srednji Aziji in drugod, toda v drugačni obliki. Stara delitev zgodovine na orientalno, grško, rimsko in zapadnoevropsko kulturo je že zastarela in napačna. Da se je ohranilo do dandanes veliko izkopanin in spomenikov baš iz

južnejših krajev, se moramo zahvaliti pač dejstvu, da so gradili ljudje tamkaj predvsem iz kamna, ki se je zbog suhega podnebja tudi dobro ohranil. Na severu pa so glavno gradivo in glavne snovi les, kosti, usnje, platno i. e., ki hitro razpadajo, kar pospešuje hkrati še neugodno podnebje.

Iz prakulture, ki je poznala le prosto pobiranje divjih sadežev in nižji lov, se je razvila na eni strani živinorejsko-pastirska kultura, na drugi strani pa je vzniklo poljedelstvo. Človek je začel graditi umetne jame, votline, šotore in kočje, iz katerih se je pozneje razvila udobnejša hiša. Svoje orodje je venomer izpopolnjeval, kamnitne predmete zglajeval, a kamnitni sekiri je dal že lesen ročaj. V naravi je našel človek dosti uporabnih snovi za svoje nove potrebščine. Iz gline je izdeloval lahko različne keramične posode in kipe, ki jih je sprva na soncu sušil, potem pa žgal. Vsestransko tehnično ugodno obdelovanje keramičnih posod je povzročilo, da jih je človek rad zaljšal, in sicer tako, kakor je občutil in kakor je prijalo njegovemu okusu. Na gladko zglajeno ploskev je spravljal svobodno in poljubno svoje ornamentalno zamišljene vzorce, ne da bi ga ovirala pri tem tehnika predmeta toliko, kolikor pri kakšni drugi snovi. Zavaljo tega nam nudi okrašena keramika lepe in tipične primere ornamentalne uporabne umetnosti ne le v najstarejših časih, ampak še dandanes. Prve oblike keramičnim posodam so dale naravne buče, mošnje iz usnja kakor tudi pleteni in izdolbeni leseni izdelki.

S keramiko vred se je pojavilo tudi pletenje iz upogljive vrbe in drugega šibovja ter tkanje iz rastlinskih vlakenc in volne. Pokojnikom je začel delati človek gomile (grobove), nanje pa postavljati zlasti kamnitne spomenike, ki jih je tudi okraševal.

Človek je sestavljal pri novih umsko narejenih predmetih, razen oblik, za katere je našel zgled v naravi, še takšne, ki so ustrezali na eni strani bolj praktični obliki, na drugi pa povrh še estetiki. Medtem ko je bil ornament v pradobi samostojen in v nikakršni zvezi s slučajno naravno obliko predmeta, je v neolitiku že v določenem razmerju in odnosu nasproti narejenemu izdelku. Po večini pa je začetna ornamentika abstraktno-geometrična, ki se je jela razvijati sporedno s prvotno tehniko. Njeni glavni motivi so črtice, krogi, spirale, trikotniki, četverokotniki, rombi itd. Sčasoma so se začeli pojavljati iz abstraktno-geometričnih ali pa iz narave posnetih motivov rastlinski in figuralni motivi, a naposled tudi motivi človeških izdelkov. Kamen, les, lubje, usnje, kosti, kasneje še bron, železo in razne plemenite kovine so poleg ostalih okoliščin mnogovrstno vplivali na obliko predmetov in stilizacijo motivov.

Posamezni predeli naše zemlje imajo različne zemljepisne in vremenske prilike in tako tudi raznolike življenjske pogoje. Vsaka svojevrstna narava in njeno življenje pa vplivata na človeka in njegovo usodo drugače. Nastala so številna plemena ljudi s posebnimi telesnimi in duševnimi sposobnostmi. Seveda pa so se ta plemena kasneje bolj ali manj

tudi medsebojno mešala in vplivala drugo na drugo. V posameznih področjih ozemlja se je tako porodil poseben tip kulture in s tem vred tudi v umetnostni obrti. To se vidi in opaža najlepše na okrašenih izdelkih, na katerih je ohranjen etnični duh vsega ljudstva. Najgloblji in najfinejši migljaji umetniške domišljije so se izražali z oblikami in okraski orodja, orožja, pohištva, oblačil i. dr. ter z uporabnim namenom, ki so ga imeli ti predmeti.

Glede na različne krajevne, plemenske in kulturne razmere smo dobili tri glavne osnovne sloge v umetnostni obrti, tako da imamo: a) naravno-upodabljajoči, b) geometrično-tehnični in c) dekorativno-čustveni slog. Vsi ti slogi pa prehajajo neštetokrat drug v drugega ter vplivajo različno in medsebojno drug na drugega. Pri podrobnem opisovanju vseh treh slogov se bomo držali vobče čistih tipov, da se tako izognemo preobsežni razpravi.

NARAVNO-UPODABLJAJOČI SLOG.

Na jugu, zlasti okoli Sredozemskega morja, sta v predzgodovinski dobi kultura in civilizacija napredovali hitreje nego na severu. Ugodnejša lega, milejše podnebje in rodovitno polje v Egiptu in Mezopotamiji so ustvarili že v četrtem tisočletju pred Kristusom večji kulturni razmah, ki je dosegel do Kristusa često cvetočo dobo. Blagostanje in lahko življenje sta povzročila, da so se začeli ljudje kmalu zanimati za umetnost in se ji posvečati ter se vdajati udobnosti. Gradili niso le nujno potrebnih stavb, ampak tudi palače, svetišča, gledališča, arene, spomenike in podobno, krasili uporabne predmete in izdelovali najrazličnejše lepotičje.

Medtem ko je v Evropi propadel prastari (paleolitični) ali veliki živalski slog, je obstajal v severni Afriki še do zgodovinskih dob. Tu so se razvile v umetnosti razen živalskih podob še človeške, in sicer tudi v skupinah. Vsi motivi pa kažejo veliko živahnost in gibljivost ter predstavljajo različne dogodke, posebno bojne in lovske. Iz te kulture, ki se je širila proti vzhodu in po ostali Afriki, se je razvila najstarejša egipčanska umetnost. Na sl. 5. se vidi keramična posoda, ki ima primitivno izvršene pokrajinske, živalske in človeške motive. Dekoracija

SL. 5. KERAMIČNA POSODA IZ PREDZGODOVINSKE EGIPČANSKE DOBE, KI ŽE PRIKAZUJE UPODABLJANJE NARAVNIH MOTIVOV. (WOERMANN.)

(ukrasje) tvori na tej posodi nekakšen prehod iz pradobe v egipčansko zgodovinsko dobo. Za časa cvetoče egipčanske umetnosti so se lepotni izdelki okraševali največ tako, da je ploskev izpopolnjevala popolnejša figuralna ilustracija, ki pripoveduje v epičnem (junaškem) slogu in podaja vse življenjske pojave. Oblika okrašenega predmeta ni v nikaki zvezi z okrasom, ampak je zgolj nosilka raznih naravnih podob.

Južni človek je jel uvaževati in ceniti samega sebe pred vsemi drugimi reči in stvarmi. Zato je človeška podoba postala merilo za vse ter je bila tudi pri upodabljanju bogov za zgled in vzor. V njej se zrcalijo naravni pojavi, vsakdanje življenje in celó abstraktni pojmi. Ta osnovna misel se imenuje humanizem. V umetnosti se odlikuje prav posebno

pri kiparstvu in slikarstvu, kjer ima glaven pomen figura (človek), ki predstavlja vse življenje in mišljenje južnega človeka.

Razen važnosti človeške podobe je umetnost na jugu zvezana še z ostalo naravo. Za človekom se upoštevajo v umetnosti tudi živali, zlasti v Asiriji in Babiloniji, nato rastlinski in drugi naravni motivi: sonce, zvezde, morje, školjke itd., ki so prikazani iz svojega vsakdanjega življenja. Plastika in relief, ki težita za naravnim telesnim upodabljanjem predmeta, se zato kmalu uveljavita. Grki in Rimljani so podajali naravne motive čedalje bolj idealno, t. j. v plemenitih in popolnih oblikah, prostih vseh slučajnih naravnih hib. Ko je uničil srednji vek južni antični slog, je bila borba renesanse (preroda) usmerjena v to, da je spravila dinamično in čustveno umetnost, na katero sta vplivala sever in vzhod, vnovič v naravne, statične in zunanje estetične oblike.

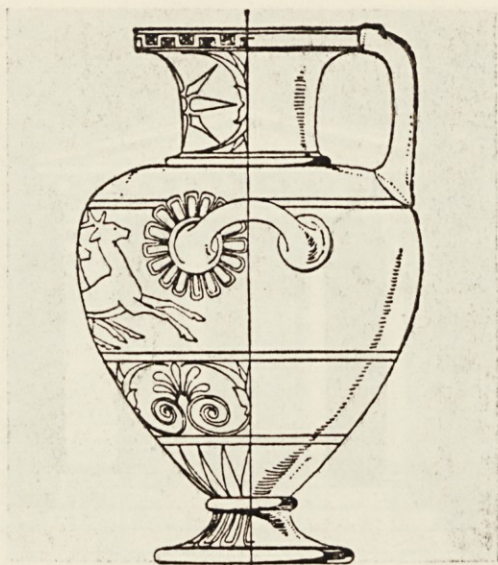
S pravilno perspektivo in sestavo motivov, lepo skladnostjo posameznih členov, študijem anatomije in plastično ali osenčeno podobo je dosegla južna umetnost v renesansi nekakšen svojevrstni višek. Vendar pa so v tej dobi, ki je hotela obnoviti klasični slog, delovali tudi ostali evropski vplivi. Izcimila se je tipika krasnih obrazov, postav, pokrajin, rastlinskih motivov itd. s preračunjenim lepim so-razmerjem in popolno obliko.

Vse te značilnosti se dobe prav tako pri umetnostnih obrtnih izdelkih, ki so oblikovani po naravnih

predmetih ali pa ki njihove oblike ustrezajo z lepimi obrisu uporabnemu namenu. Dostikrat so narejeni predmeti tudi po človeški in živalski podobi ali rastlinskih motivih, dasi nimajo s predmetom kot takim nič skupnega. Tako ima na primer nosilni steber človeško podobo, posoda obliko glave ali živalske podobe, ročaj kačji motiv, stojalo obliko nog itd.

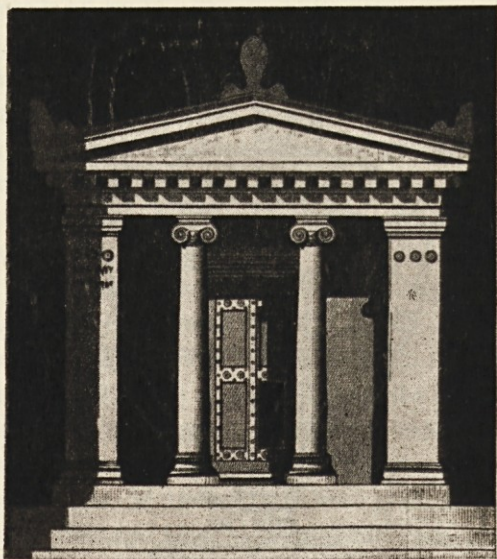
Pri veččlenskem umotvoru — n. pr. stebrovju — so posamezni deli oblikovani samostojno. Čeprav pa poudarjajo vsak svojo obliko in svoj namen, se vendar lepo skladajo s celoto. Prav tako so poedini členi samostojno olepšani s posebnim okrasom, prilagojenim podani obliki. Toda ornament predstavlja pogosto vzorec, ki tudi ni v nobeni zvezi z vsebino predmeta. Zavaljo tega nudi predmet zgolj ploskev — osnovo, na katero se upodablja naraven motiv, kakor cvetica, figura, pokrajina ali geometričen okrask. Večkrat se vidi na izdelku ves dogodek iz zgodovine ali pa vsakdanjega življenja.

Lepa primerka južnih umetnostnih obrtnih izdelkov sta za zgled lahko grška vaza in antično stebrovje. Dasi ima posoda samostojno oblikovan podstavek, trup, vrat in ročaj, so vendar vsi njeni deli lepa skladna celota. (Sl. 6.) Okraski predstavljajo svoj svet, toda izbrani so posameznemu členu tako, da se lepo prilegajo podani obliki. Na podstavku in vratu so geometrični ali rastlinski pasovi, na trupu posode pa je glavni okras oziroma slika, ki prikazuje figuralno kakšen življenjski dogodljaj.

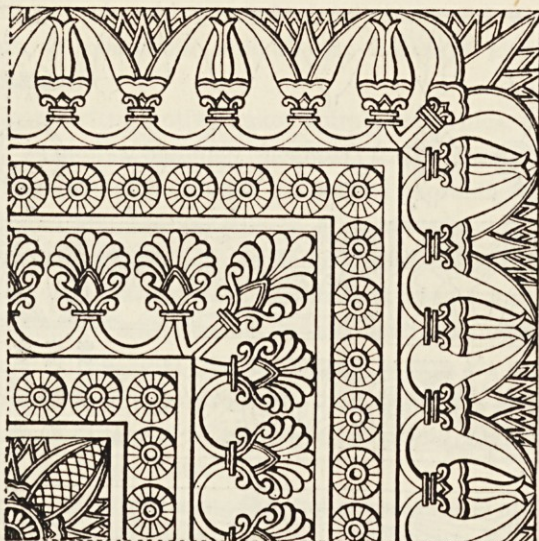
SL. 6. GRŠKA POSODA — HIDRIA. (MEYER.)

— Enako sestoji stebrovje iz več delov: noge, debla in kapitela (glave), na katerem sloni še tramovje. Vsak nosilni in vsak nošeni člen izraža svojo funkcijo ali svoj namen, vsi členi skupaj pa so v lepem preračunjenem sorazmerju. (Sl. 7.) Okras je v začetku, ko se jame stebrovje razvijati, še skromen ter prilagoden precèj obliki in smotru posameznih členov, polagoma pa postaja obilnejši, tako da zakriva v dobi razcveta stvarno tektoniko arhitekture. Grški kapitél ima n. pr. najpoprej obliko nosečega svitka, pozneje ga okrasita dve spirali, a naposled postane slikovit še z rastlinskimi motivi.

SL. 7. JONSKO PROČELJE LIKISKEGA SKALNATEGA GROBA.
(WOERMANN.)

Kakor pri slikarstvu in kiparstvu, tako težijo motivi tudi na umetnostnih izdelkih za idealno naravno stilizacijo. Podobe in okraski postajajo reliefni ali plastični ali pa so podani v barvnih tonih in osenčeni, da se kolikor moči ločijo od osnovne ploskve predmeta. Figuralni motivi se približujejo slikarstvu in kiparstvu, a rastlinski in geometrični so tipizirani in stilizirani v plemenitih in popolnih likih. Različne obrobe (bordure) ali pasove sestavljajo monotono (enolično) eni in isti motivi ali pa ritmično se ponavljajoči vzorci, sestoječi iz različnih

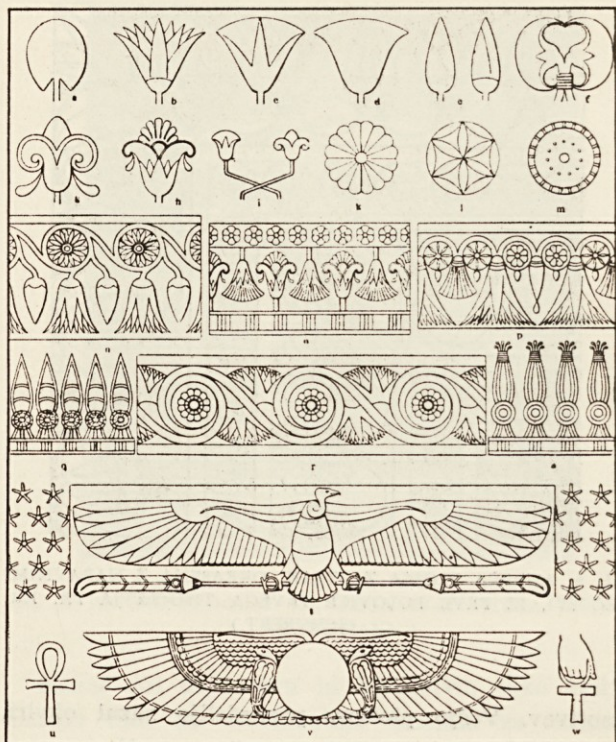

SL. 8. ASIRSKA PLOŠČA ZA TLAK, OKRAŠENA Z NARAVNIMI MOTIVI, IZ PRVE POLOVICE PRVEGA TISOCLETJA PR. KR. (SCHUBERT.)

motivov. Večjo ploskev porazdelijo razni okviri, pasovi, predelne črte itd. s svojim ogrodjem v različna prazna polja, ki so nato izpopolnjena z ornamentalnimi motivi. Na eni strani je spojeno ogrodje tektonično s predmetom, na drugi strani pa nudi naravnim motivom v svojih poljih samostojnost in neodvisnost od oblike predmeta. Tako tvorijo potem okviri, pasovi, predelne črte in še drugo zvezo ali prehod med samostojnim okraskom in tehnično obliko izdelka. (Sl. 8.)

OBČINSKA MATIČNA KNJIZNICA
DOMZA 25

D712/87

SL. 9. STAROEGIPČANSKI OKRASKI S SONČNO PLOŠČO IN RASTLINSKIMI IN DRUGIMI MOTIVI. (WOERMANN.)

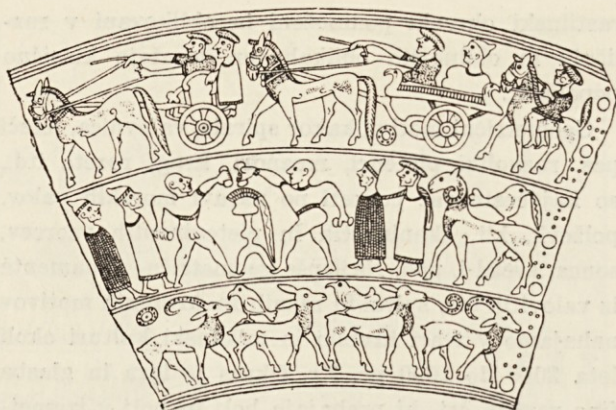
Glavni rastlinski motivi so lotos, papiros, akantus, lilija, različne rozete, popki, lovorjevi in bršlinovi listi itd. Začetek ali izvor pravega rastlinskega ornamenta je Egipt, od koder je dospel v Prednjo Azijo, iz katere je preko Balkana in Italije vplival tudi na ostalo Evropo. (Sl. 9.) V prerodni dobi so

rastlinski okraski pomnoženi in oblikovani v različnih in obilnejših oblikah ter dosežejo klasično popolnost.

Geometrični motivi, kakor spirale, valovnica, leteči pes, raznoliki pletenci, meandri, krog, rozete itd., so kaj čestokrat povzeti po naravi morskih valov, polževk, kit, tkaninastih in pleteninastih vzorcev, sonca, zvezd i. pod. Najlepše geometrične ornamente iz valovitih črt, spiral in raznih zaokroženih motivov nahajamo v stari kretske in mikenske kulturi okoli leta 2000 do 1000 pr. Kr. Okras je igra in glasba fino zavitih črt, ki prehajajo bolj in bolj v izumetničene, a pozneje v naravno stilizirane rastlinske oblike in druge motive.

Izmed živali, ki nastopajo kot ornamentalni motivi, se upoštevajo zlasti orel, lev, bik, konj, kača in druge. Živalski motivi so se uveljavili najbolj v Prednji Aziji, predvsem pri Asircih, kjer so se ukrašno (dekorativno) stilizirali. Od tam so vplivali v starem veku na klasično odnosno sredozemsko kulturo. Po drugi poti, preko Iranske planote, so se pa prednjeazijski živalski motivi družili v srednji ali notranji Aziji in v vzhodni Evropi s tamkajšnjo — nomadsko (skitsko) — živalsko ornamentiko.

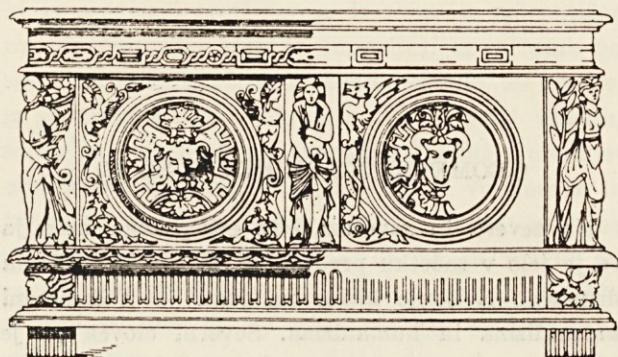
Figuralni človeški motivi so se najlepše razvili na grški keramiki. Figure so dobile naravnejšo in slikarsko obliko, pozneje pa je prešel ves ornament že v upodablajočo umetnost. Lepo delo vpliva južnjaškega figuralnega okraševanja na Slovenskem je svetovnoznana bronasta situla (vedro), ki so jo

SL. 10. BRONASTA SITULA IZ HALLSTATTSKE DOBE, PODANA V RAZVITI PLOSKVI. (NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

našli na Vačah ter je iz železne (hallstattske) dobe. (Sl. 10.) Situlo krase motivi, povzeti iz vsakdanjega življenja, toda dekorativno in v določenem redu, kar znači tudi druge kulturne vplive.

Kakor se vidi iz spredaj povedanega, povzema južnjaški okras motive po naravi, katere prilagodi nato človek svojemu predmetu in jih stilizira v popolni obliki. Zaradi tega prištevamo ta ornament naravno-upodablajočemu slogu. Človeški izdelki so proizvod ustvarjalne sile ter se prilagodi venomer novi potrebi. Zato umetnost obrtni izdelek v tem slogu s svojo tehnično in praktično funkcijo ni zvezan z naturalističnim ornamentom, ki se nahaja na njem, ampak se ujema z njim samo na videz, glede na razdelitev podane ploskve.

SL. 11. NIZOZEMSKO-RENEŠANČNA SKRINJA IZ 16. STOLETJA.
(MEYER.)

V posameznih dobah razcveta pokriva in si osvaja ornament čedalje obilneje predmet, tako da začne prevladovati naposled nad njegovo stvarno tehnično obliko. Okrašen izdelek postaja slikovitejši, a njegova tektonika se bolj in bolj izgublja. Na sl. 11. je videti renesančna skrinja, ki je vplivana po severnem krogu in čezmerno preobložena z okraskom odnosno razno navlako. Spričo tega se stvarnost predmeta zabriše. Pozneje postaja ornament živahnejši z mnogoštevilnimi motivi, ki se pa začno med seboj združevati v enotnost in opráščati podrejenosti ploskve. Te dobe, kakor pozna rimska in baročna, kažejo tako rekoč na eni strani razpad pravil južnjaškega sloga, na drugi pa se približujejo severnemu in vzhodnemu tipu umetnostnih izdelkov, ki sta že v osnovi popolnoma drugačna od južnega.

GEOMETRIČNO-TEHNIČNI SLOG.

Na severu in severozahodu evropskega ozemlja se je jelo v začetku predzgodovine razvijati docela drugačno življenje kakor na jugu — v domovini naturalizma in humanizma. Severni človek se je moral bolj boriti za obstanek in resneje delati, da se je preživiljal, kakor pa njegov južni sobrat v Egiptu in Mezopotamiji. Zavaljo mrzlejšega podnebja mu je bilo treba skrbeti za toplejše oblačilo in gorko bivališče. Izpostavljen je bil tudi izdatneje vremenskimi nepravilnostim in zemljo je moral umneje obdelovati, da mu je donašala sadeže. Braniti se je moral divjih živali in drugih sovražnikov. Za svojo obrambo in svoje ročno delo je potreboval zmeraj več orožja, orodja in drugih vsakdanjih življenjskih potrebščin.

Vse to je delovalo na severnega človeka umevno precej drugače ko na južnega. Premagal je vse ovire ter dosegel velik uspeh s skupnim delom, organizacijo ljudi in tehničnim razumom. Še dandanes občudujemo pri severnih narodih disciplino, samozatajevanje, smisel za zakoniti red in organizacijsko zmožnost. Isto kakor drugod v življenju opazujemo pri njih tudi na umetnostnih izdelkih.

Razen tega se pojavljajo v severnem področju germanski narodi, ki izhajajo morda od ljudstev.

ki so prodirala proti severu iz območja paleolitične zapadnoevropske kulture (Španije), in od onih na severnem ozemlju, ki so bila že avtohtona, ali kratko, iz praprebivalstva. V krajih, ležečih proti vzhodu, so se pa mešali severni narodi z ljudmi s srednjeevropsko podonavsko kulturo. Enake vremenske in krajevne razmere kakor tudi poznejša različna skupna usoda so povzročile, da so se razvili na severu ljudje v enotna ljudstva, ki so dosegla v bronasti dobi že lep višek moči in omike ter se nato razširjevala na vse strani. O predzgodovinski severni odnosno starogermanski kulturi sta med več drugimi učenjaki pisala tudi Schuchhardt in Scheltema, ki ju navajam med viri na koncu knjige. Po njunih delih sem povzel tudi nekaj značilnih misli, napisanih v tem poglavju.

Severna ornamentika je geometrično-dinamična, strogo disciplinirana in rojena iz odnosa med umetnikom in predmetom. Ona, tehnični izraz umskega ustvarjanja, izvira iz osnove izdelka ter poudarja njegovo obliko in zgraditev. Zato je v jedru tehnično-geometrična. Ker naravnih motivov sprva ne podaja, kakor jih južni ornament, zato ne upodablja rastlinskih, živalskih, človeških in sličnih motivov. Kadar jih pa upodablja, jih po svoje preoblikuje in podreja obliki in tehniki izdelka, da dobe s tem drugačno lice in svoj notranji pomen.

Na prve lepe okrašene izdelke naletimo že pri neolitični keramiki. Človek je dajal posodam čimdalje bolj praktično in olepšano obliko ter jih krasil

SL. 12. KERAMICNA POSODA IZ SEVERNE MLAJŠE KAMENE DOBE Z DANSKEGA. (SCHELTEMA.)

tako, kakor jih je pri delu občutil. Z ornamentom je doživelo obliko še poudarjal, tako rob posode z zobci, vrat s pasovi, spodnji del z radialnimi črtami, ki pomenijo začetek posode, in statiko z vodoravnimi in navpičnimi črtami.

Z vedno obilnejšim okraševanjem pa dno, t. j. zunanja ploskev posode ali drugega predmeta, stalno izginja, tako da se združi z ornamentom v vzorec, ki postane nato sam nosilec oblike predmeta. Na sl. 12. je predočena lončena posoda, na kateri se vidi, kako tvori že okras njeno zunanje tehnično ogrodje. Na pogled se zdi človeku, kakor bi posoda ne bila iz lončenine, marveč sestavljena iz druge tvarine, n. pr. lesa. Dobivajo se posebno posode, ki so okrašene, kakor bi bile pletene. Posoda postaja

s tem od časa do časa slikovitejša, z diagonalnimi črtami se statično načelo poruši, motiv pa dobi gibčnost. Nastane lomljena ali zobčasta črta in pas iz rombnih ali trikotnih motivov.

Proti koncu neolitične dobe razpade skupnost ornamenta preko celotne ploskve in dno dobi zopet prvotno vlogo kot nevtralna podlaga za okras. Ornament ne izvira več iz oblike posode, temveč je podan že svojevoljno. Pojavljajo se novi motivi, kakor očesni vzorec — krog s piko, simbolična sonca — krog z žarki itd., ki imajo čist okrasni značaj.

Severni geometrični slog v mlajšem neolitiku je vplival s svojo umetnostjo skoraj na vso Evropo. Pri nas — na sedanjem Slovenskem — je poznana iz te mlajše kamene dobe keramika mostišč Ljubljanskega barja. Vendar nastopa pri tej keramiki geometrični ornament z različnimi motivi že bolj svojevoljno in dekorativno v prosti obliki, a ploskev ne krasi tako enotno in tehnično kakor na severu. Sl. 13. kaže posodo, ki ima v navpični smeri ukrasne pasove, med polnilom pa sončen motiv s križem, kar oboje je nemara hkrati versko-božanskega pomena.

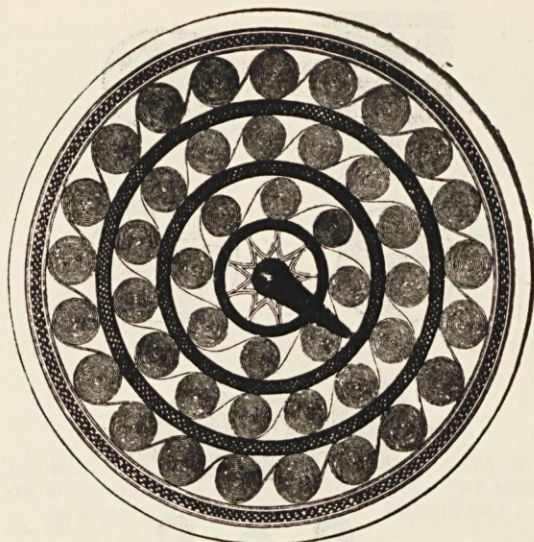
V bronasti dobi se severna umetnost zrcali predvsem na ohranjenih bronastih krasilnih predmetih in orožju. Namesto prejšnjih motivov z ravnimi črtami se pojavijo novi z zakrivljenimi. Živahnejši krog in gibčnejša spirala začneta prevladovati. Iz več vrstečih se obrobni polkrogov v krožni obliki nastane osrednji motiv — zvezda.

SL. 13. KERAMICNA POSODA S SONČNIM — BOŽANSKIM
SIMBOLIČNIM MOTIVOM IZ MLAJŠE KAMENE DOBE Z LJUB-
LJANSKEGA BARJA.

Kakor pri neolitični ornamentiki, tako razločujemo tudi v tej dobi tri razvojne stopnje.

Sprva sta stroga in točna urejenost in disciplinirana enotnost ornamenta, ki obvladata vso ploskev ter dajeta predmetu svoj izraz. Bronasta plošča, ki jo kaže sl. 14., nudi lep ogledek, na katerem so motivi enotni in podrejeni krožni obliki. Okras učinkuje tako, kakor bi bila plošča sestavljena iz povezanih svitkov in kolobarjev. Tehnično izražanje predmeta je zbog tega obenem okras. V drugi stopnji se poznejši obilnejši okras združi z osnovno ploskvijo v enotnost, a ornament postane tedaj nosilec pred-

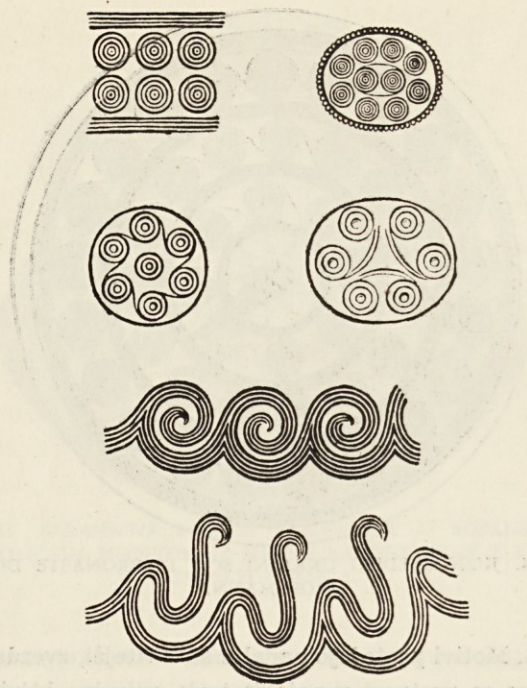

SL. 14. JUZNOŠVEDSKI UKRASNI ŠČIT IZ BRONASTE DOBE.
(WOERMANN.)

meta. Motivi postajajo nadalje slikovitejši, zvezdnati vzorec se pretvori v valovit trak, spiralne kljukice se spremenijo v močne žive organe, spirale same pa dobe ritmično gibljivost. Na koncu zvitih zank začno poganjati popki, ki se pretvorijo kasneje v nekakšne živalske glavice.

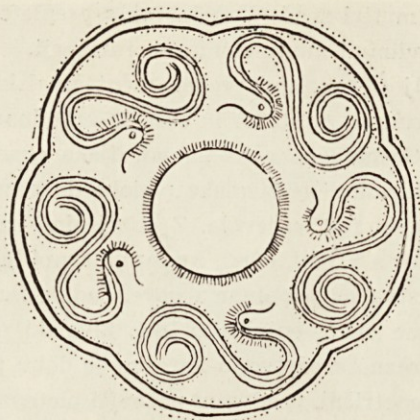
Na sl. 15. opazujemo lahko prej omenjeno, kako se posamezni motivi najprej združujejo v medsebojno povezane motive, potem pa živahno razgibajo.

V zadnji bronasti dobi se dinamični vezani trakovi popolnoma ločijo od enotnega organizma ter jamejo razpadati v samostojne dele. Krive oblike dobivajo

SL. 15. RAZVOJ SEVERNEGA ORNAMENTA V BRONASTI DOBI. (SCHELTEMA.)

v svobodni domišljiji vse mogoče izumetničene figuralne predstave in predmete. Tako se pojavijo po osnovni ploskvi, ki dobi zopet veljavo, prosto tava-joči zmaji, prve živalske podobe v severni umetnosti. (Glej sl. 16.) S tem zaidejo neovirano tudi tuji rastlinski, človeški in živalski motivi v prvotno čisto ornamentalno umetnost.

SL. 16. ZADNJI RAZVOJ SEVERNEGA ORNAMENTA IZ BRONASTE DOBE, KO SE POJAVIJO IZ GEOMETRIČNIH MOTIVOV IZMISLJENE ŽIVALSKÉ PODOBE. (SCHELTEMA.)

Doba železa je ona, ki je sprejemala tuje, posebno južne motive vase ter jih po svoje preoblikovala, nato pa pripravila pot cvetoči dobi znamenite severne »živalske« ornamentike. Iz te dobe že poznamo germanska ljudstva in razna nordijska plemena.

Naravni značaj grškega rastlinskega ornamente, posebno palmet in vitic, so Kelti spremenili v živahne geometrične vzorce. Tako stilizirani motivi dinamično prepletajo celotno predmetno ploskev ter jo dele v izpopolnjujoča (negativna in pozitivna) zakrožena polja. Naravni germanski bogovi v obliki zemlje in sonca so dobivali ob vplivu juga vedno bolj človeške podobe. Zaradi dekorativne geometrične in dinamične stilizacije so pa postali na severu

človeški motivi spačeni, pošastni, s prepletenimi udi in nepravilnimi anatomskega sorazmerji.

Najbolj so prihajali v ornament živalski motivi, in sicer rimski, zlasti lev in orel, in vzhodnoevropski, skitski. Germanska oziroma nordijska ornamentika je te naturalistične živalske podobe do nepoznanja stilizirala in razčlenjevala. Z dobljenimi sestavnimi deli, kakor s kljuni, očmi, kremplji, trupi in drugimi udi, je ustvarila popolnoma nove, čudne, fantastične abstraktne ornamentalne oblike. Živalski motivi so bili le izrazno sredstvo, s katerim je dobil poduhovljeni geometrični, predvsem poznejši pletenasti ornament, ki se je začel okrog sredine prvega tisočletja po Kr., življenjsko moč in dinamično silo. (Sl. 17.)

Na vrhunec je jela dospovati starogermanska živalska ornamentika v petem stoletju po Kr., kar je trajalo do devetega, pri Vikingih celo do dvanajstega stoletja. Slikovitost predmeta se je ojačila čisto še z vložnim barvastim kamenjem in steklom in s plastičnim izrezovanjem, tako da se je razrušilo lastno dno in se uničila stvarna konkretna oblika izdelka. Iz te dobe je znana nordijska zlata kovaška obrt, ki je ustvarila krasilne predmete iz bronu, srebra, zlata in žlahtnih vložkov. Za časa Vikingov je bil samo kovač plemenitih kovin poklicen umetnik, ki se je uveljavljal tudi kot kipar v lesu in kamnu. Zgodba o lesketajočem se nakitu sloni predvsem na raznovrstnih zaponkah in obeskih.

Glavna germanska umetnost tja do romanske dobe se ni izražala toliko v kiparstvu in slikarstvu kakor

SL. 17. DEL PORTALA NORVESKE CERKVE V URNESU Z ZNAMENITO ŽIVALSKO PLETENASTO ORNAMENTIKO IZ DRUGE POLOVICE 11. STOLETJA. (SCHELTEMA.)

na umetnih obrtnih izdelkih. V romanski in gotski dobi se je začela razvijati po vplivu juga še vsa ostala umetnost. Južne naturalistične podobe so se morale na severu podrediti bolj notranji čustveno-dinamični sili, ki je s tem klasično zunanost idealne lepote spremenila v nenaravne spačene oblike. Tudi stavbarstvo je dobilo, posebno v gotski dobi, izraz vzvišene notranje sile, discipline in enotnosti, a arhitektonskim členom in celi stavbi je vdahnila tehnična virtuoznost življenja in organično rast. Prav tako so se rastlinski motivi v srednjem veku predrugačili

SL. 18. NEMSKO-RENEŠANČNO OMREŽJE IZ KOVANEGA ZELEZA. (VIEHWEGER.)

do izumetničenih in tehničnih oblik, ki enotno prepletajo in pokrivajo celotno ploskev ali pa sami ukrasno sestavljajo obliko predmeta, n. pr. kapitela, podstavkov, konzol, različnega lepoticja itd. Še do danes zasledujemo lahko tu in tam bolj ali manj germansko odnosno nemško tipično umetnost, čeprav so vplivali svetovni slogi nepretrgoma drug na drugega in četudi so se med seboj mešali. Na sl. 18. se vidi omrežje, čigar tehnično ogrodje je obenem krasilni činitelj. Vsi motivi so medsebojno povezani v enotni in fantastični sestavi in stilizirani v pretiranih oblikah, kar vse spominja na starogermansko umetnost.

DEKORATIVNO-ČUSTVENI SLOG.

Ta slog je zadnji tipični slog, ki naj o njem razpravljamo. Razprostira se v vzhodnem področju, v katero prištevamo pokrajine med Vzhodnim in Črnim morjem ter od srednjega Podonavja preko Karpatov do Urala. Njegov začetni prostor in njegovo izhodišče sta bila sedanja južna Rusija in spodnje Podonavje. Od tu se je širila tamkajšnja kultura, ki jo imenujemo vzhodno, na vse strani bližnjega sveta. Od spodnjega Podonavja je šla preko srednjega v gorenje Podonavje, kjer je potem prehajala v severno ali nordijsko kulturo. Proti vzhodu je prišla v dotiko z različnimi nomadskimi azijskimi kulturami, medtem ko se je proti jugu družila z južno kulturo.

V tem področju je tekla zibelka Praslovanom, potomcem tistih začetnih ljudstev, o katerih vemo, da so bili tu že v mlajši kameni dobi. V predzgodovinskih, nato pa tudi poznejših dobah so preplavljala razna severna, zapadna, azijska in južna ljudstva obmejne, a večkrat tudi notranje vzhodne kraje. Toda zagospodarila so samo kot vrhovna, politična ali državotvorna vrsta ljudi, medtem ko se je spodnje, delovno domače ljudstvo po večini ohranilo.

Došli narodi so se pogosto asimilirali (prienočili) z domačimi, če niso spet odšli drugam ali pa če niso bili uničeni v bojih. Zdaj bo pač vsakomur tudi jasno, zakaj je postala po preseljevanju narodov skoraj kar polovica Evrope slovanska, kakor je še dandanes. Zakarpatje pa je tisto staroslovansko osrčje, na katerega so najmanj vplivale druge tuje kulture in ki si je očuvalo tudi pred preseljevanjem narodov politično in kulturno prostost.

Poljedelska kultura. V bolj ali manj poznani mlajši kameni dobi (neolitik) vzhodnega področja naletimo že na začetek poljedelstva. V prakulturi se je mož bavil predvsem z lovom, a žena je nabirala in zbirala divje obrodke in razna zelišča, kakor jih je pač nudila narava. V poznejši dobi pa je jela žena polagoma umetno gojiti različne dobičkonosne rastline, medtem ko so se pečali moški še z lovom in jim je bila poverjena zlasti obramba domačije. Zato velja začetek poljedelstva verjetno za ženski izum. Prav tako je treba prištevati pletarstvo, sčasoma še tkalstvo in lončarstvo, ki so se začela razvijati sporedno s poljedelstvom, ženski kulturi. Ta doba, v kateri prevladuje mati ali žena, ki je nosilka gospodarskega življenja, se imenuje materopravna doba ali matriarhat. Najvišje božansko bitje je pramati, ki se istoveti z luno. Luna je tudi simbol (podobna) smrti in novega življenja, ker pojema in znova raste. Dnevi se štejejo po nočeh. Časte se še razni zli in dobri duhovi, ki oživljajo vso naravo.

Vsa ta neolitična, vzhodna poljedelska — ženska kultura se zrcali tudi drugod, posebno na izdelkih in okrasu. Pri obdelovanju polja se porablja sprva le motika. Stanovanja postajajo večja in stalnejša zaradi poljedelstva, namesto šotora in zasilnega zaslona (z drogi podprtega vejevja) nastajajo pravokotnejše kočje ali hiše z dvokapno ali šotorsko streho. Stene začno delati ljudje iz vej, pletenega šibovja ali pa lesenih drogov ter jih ometavati po obeh straneh še z ilovico. Boljše stavbe jamejo graditi tudi iz lesenih hlodov v kladni vezi, toda le tam, kjer je dovolj gozdov, in v poznejšem času, ko imajo že boljše orodje. Značilne so podzemeljske hiše in kleti, ki so povsem ali samo delno zakopane v zemljo. Take hiše so se postavljale običajno po stepah in ravninah, kjer so bila večinoma ilovnata tla in kjer je bilo bolj malo lesa na uporabo. Jame so imele sprva okroglaste tlorise, kasneje, ko se je potrebovalo več prostora ter so se začele graditi na robu jame ravne lesene stene in sedlaste strehe, pa vedno bolj pravokotne. Strehe so bile pokrite z vejevjem, lubjem in prstjo, a često s slamo.

T r a k a s t a k e r a m i k a. Keramične posode, ki jih nahajamo v tem področju že v neolitiku, imajo po navadi kroglasto ali stekleničasto obliko, povzeto po naravni buči. Razlikujejo se precej od severnejše keramike, ki ima trše, oglate in bolj napete obrise. Posode so okrašene z lepimi nedoločeni in geometričnimi motivi. Predvsem prevladujejo zaokroženi trakovi, ne pa toliko črte.

SL. 19. POSLIKANA KERAMIKA IZ MLAJSE KAMENE DOBE
IZ CUCUTENIJA PRI JASIJU. (SCHUCHHARDT.)

Zato imenujemo to lončarstvo trakasto keramiko. Motivi so podani na posodi poslikano ali pa so obrobljeni bodisi s črtami, bodisi s pikicami. A večkrat je oboje združeno. Dobe se tudi reliefni vzorci. (Sl. 19. in 21.)

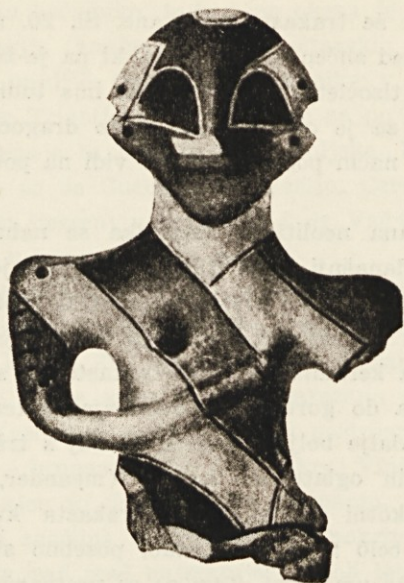
Glavni začetni motiv trakaste keramike je spirala, ki se pojavlja že v mlajšem paleolitiku. (Sl. 2.) Spirala je sama na sebi zgolj krasilen motiv, ki ni vezana konstruktivno na obliko predmeta. Spirala ima z gibajočo črto že motorično silo in je nekako geometričen simbol organskega življenja (po Jennyju). V cvetoči dobi trakaste keramike se jamejo razvijati spiralisti neprekinjeni pasovi (kakršen je na primer leteči pes) in ploskovni vzorci, ki imajo spirale povezane medsebojno v več smeri. (Sl. 21.)

Nadalje postajajo vezani spiralni motivi, zlasti na poslikani keramiki, bolj in bolj prosti in prekinjeni ter začno razpadati v lepotne zaokrožene like, kakor v zavite črte s podobo črke S, valovnice, vitice, polmesečne motive itd. Med te motive se pomešajo posamič še črtice, pikice, krogi, trikotniki itd., ki dajo okrasu pestrost. (Sl. 19.)

Naposled dobivajo zaokroženi motivi naravnejši izraz v izmišljenih zavutih listih, ovijačah, rozetah itd. Pojavljati se začno celó shematične lise živalskih oblik, ki pa imajo kakor starejši motivi zgolj lepoten — čustven izraz. Na sl. 19. so trije pasovi, ki kažejo celotni potek opisanega razvoja. Prvi pas ima neprekinjen trak, drugi proste, raznolike motive, a tretji zaokrožene lističe.

Pri trakasti keramiki je poslikana keramika najznačilnejša. Da je bilo slikarstvo v prastari kulturi jako razvito, smo govorili v tem spisu že spredaj. Ljudje so poslikovali takrat kaj radi skalnate stene kakor tudi svoja telesa in usnjata oblačila. Tako ima ta praumetnost poslikovanja, ki spada k primitivnemu okraševanju, nekakšno nadaljevanje na poslikani posodi. Vendar pa je način poslikovanja posod najčistejši izraz vzhodnega okraševalnega podajanja, ki se precej razlikuje od takratne južne, severne in tudi osrednjeazijske umetnosti. Zavaljo tega je poslikana keramika za nas zelo važna in tudi jako pomembna.

Barve, s katerimi so poslikani keramični izdelki, so črna, bela, rjava, rdeča in rumena ter so po žganju nanesene na posodo, nato pa često položene. Ornamentalni vzorec poslikane in tudi črtno-trakaste keramike ni podrejen obliki predmeta kakor pri severnem geometrično-tehničnem okrasu, marveč motivi pokrivajo vso ploskev brez vsakega reda poljubno in prosto. Porazdeljeni so enakomerno in ploskovno tako, da povzdigujejo z raznovrstnimi oblikami, različno smerjo in raznolikim barvnim tonom slikovitost okrašenega predmeta. Zategadelj tudi ni da bi motivi sami zase kaj naravnega predstavljali, kakor je to na primer pri južnem okrasu. Tu se uveljavi ornament res kot čisto krasilen (dekorativen) činitelj, ki nima nič skupnega z upodabljaljočo umetnostjo ali pa s tehniko in obliko predmeta. Z njim je izgotovljeni predmet le okrašen,

SL. 20. GLINASTA ŽENSKA PODOBA, IMENOVANA »LADY OF VINČA«; NAJĐENA JE BILA V VINČI V SRBIJI. (VASIĆ.)

da je videti lepši in pestrejši. Tako olepša na primer dragoceni grčasti furnir sodobno pohištvo ali pa marogasti marmor kakšen umotvor. Okras ni monumentalen, ampak kaže z ukrasnostjo, mehкими črtami in preprostostjo liričnost in ženski značaj.

Med poslikano keramiko naletimo pogosto na plastične ženske figurice (idole), ki predstavljajo verjetno božansko bitje — pramater ali boginjo rodovitnosti in vir vsega zemeljskega življenja. Podobice so preprosto in shematično modelirane, a

dostikrat še trakasto poslikane. Sl. 20. nam nudi na vpogled sličen ženski kipec, ki pa je že iz srede drugega tisočletja pr. Kr. Kipec ima tudi več luknjic, da se je obešal nanj lahko dragocen nakit. Trakasti način poslikovanja se vidi na podobi prav razločno.

Poslikana neolitična keramika se nahaja predvsem v današnji južni Rusiji in v spodnjem Podonavju, od koder se potem razprostira proti Sedmograški in Poljski. Od spodnjega Podonavja prehaja poslikana keramika v črtno-trakasto, ki se širi od srednjega do gorenjega Podonavja. S tem dobiva okras čedalje bolj severnejši značaj s tršimi, ravnnejšimi in oglatejšimi motivi (meander, žagasta črta, trikotni motivi itd.). Trakasta kultura je vplivala celó na sredozemsko, posebno starogrško — egejsko umetnost. Tam so se pretvarjale iz Podonavja došle valovnice, spirale, razne geometrične vijuge in različni podobni liki v izumetničene rastlinske trtice, liste in cvetke, kakor je omenjeno že pri južnem upodabljajočem slogu.

Od naše vzhodne dekorativno poslikane keramike se razlikuje prednjeazijska neolitična v tem, da ima naslikani okras namen, prikazovati določneje geometrične like ali pa rastlinske in figuralne motive, toda podane v primitivni izvršitvi. Razni okviri in pasovi na izdelkih tvorijo s svojim ogrođjem prazna polja, v katerih se navedeni motivi samostojno podajajo, da prihajajo do svoje veljave. Tudi v osrednji Aziji do Kitajske nahajamo v tej dobi

poslikano keramiko, toda njen okras je posnet po vezeninskih, tkaninskih ali pa sitarskih vzorcih.

Prvo najdišče poslikane keramike v vzhodnem krogu je Tripolje v Ukrajini ter se po tem kraju tudi imenuje ta kultura — tripoljska. Pomembna najdišča so še Cucuteni pri Jasiju, Cerna voda v Dobrudži, Petreny v Besarabiji i. dr. Več teh najdišč sega še v bronasto dobo naprej.

V Jugoslaviji velja za najznamenitejše najdišče trakaste ali spiralne keramike kraj Butmir pri Sarajevu. (Glej sl. 21.) Okras je discipliniran, a motivi so čiste leteče spirale, ki so zarezano ali pa pridvižno (reliefno) podane. Važna postojanka iz neolitične — bronaste dobe je tudi kraj Vinča pri Beogradu, kjer so dobili veliko izkopanin. Med njimi je zlasti značilna najdena peč — pokrito ognjišče, ki spada pač med najstarejše (okoli leta 1500 pr. Kr.), kar se jih je našlo v Podonavju.

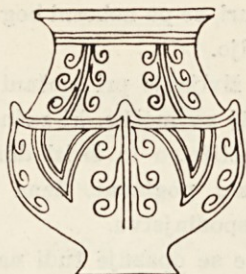
Sledi spiralnega ornamenta se opažajo v vzhodni kulturi tja do rimske dobe in še dalje. V srednjem veku se dobi obilo spiralnih motivov na kamnitnih bogomilskih grobnikih v Bosni. In celó v dandanašnji ljudski umetnosti se še zasledi spiralni ornament. Podonavska spiralna kultura je vplivala tudi na predzgodovinsko ozemlje sedanje Slovenije, kar dokazuje posoda iz hallstattske dobe (od leta 1000 do 400 pr. Kr.), ki se vidi na sl. 22. Motivi so na posodi v nekakšnem ritmičnem redu in stabilni, kar že dovolj jasno priča o pomembnem napredku in več kulturnih vplivih.

SL. 21. POSODE IZ KAMENE DOBE IZ BUTMIRA PRI SARA-
JEVU. (SCHUCHHARDT.)

Pletenine in vezenine iz davnih časov so se pogubile, ker so bile narejene po navadi iz snovi, ki hitro strohnijo. Pač pa moremo opazovati verjetno njihove tehnične podrobnosti, posebno oblike svitkov in progastih vzorcev na keramičnih (sl. 21.) in poznejših bronastih izdelkih.

Živinorejska kultura. Ker je v vzhodnem področju tudi dosti planjav in pašnikov, se je lahko razvijalo na njih že kmalu po početku poljedelstva živinarstvo ali pastirsko življenje. Kakor je vzniknilo iz prvotnega nabiranja divjih sadežev in zelišč poljedelstvo, tako se je razvila živinoreja — marsikje popolnoma samostojno — iz prastarega lovstva. Od živine so dobivali ljudje za živež meso, mleko in kri, za oblačila kože, dlako, volno, kožuhovino in usnje. Poleg drugih manjših hišnih živali

SL. 22. KERAMICNA POSODA IZ HALLSTATTSKE DOBE NA SLOVENSKEM, NAJDNA JE BILA PRI PODZEMLJU. (NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

je udomačil človek najprej govedo, potem šele konja, čigar domovje je po vsej priliki osrednja Azija. S konjem vred je dospelo v rabo tudi kolo kot vozilo. Jelen je služil za vprežno in jezdno žival posebno severnim plemenom, ki so dobivali obenem od njega še hrano in snovi za obleko. Medtem ko se pripisuje začetek poljedelstva ženi, je živinoreja poleg varstva domačije v moških rokah. Obe panogi sta se vedno bolj družili s tem, da je pomagala vlačiti vprežna živina poljedelcem pluge in vozove, a za polje se jel porabljeni živinski gnoj itd.

Tipičnim nomadom, t. j. plemenom, ki se pečajo večinoma s pastirjevanjem in bivajo v osrednji Aziji, je najvišje božansko bitje nebesni svod — Nebo, ki se vzpenja nad nepregledno stepo. Nebo je simbolično predstavljala okrogla plošča s središčno luknjo, ki je pomenila zvezo med nebom in zemljo. Pri naši vzhodni mešani, t. j. pastirski in

poljedelski kulturi, se pa nebesni bog oženi z materjo — boginjo Zemljo.

Gospodarsko življenje pri mešani kulturi se prenaša bolj in bolj na moške, ki začno izpopolnjevati z živinorejo kmetijstvo in širiti domačo obrt. Mož postane družinski poglavar, žena pa se posveča čedalje bolj gospodinjstvu.

Novo življenje se opazuje tudi na domačih izdelkih in v umetnosti. Na eni strani se mehke zaokrožene črte umikajo ravnejšim in oglatejšim, na drugi pa dajeta novo gradivo in njegova tehnična obdelava nove okrasne motive. Poleg lubja, usnja, kožuhovine in kosti je les glavno gradivo, ki se vsestransko uporablja in okrašuje. Pletenje, vezenje, tkanje in lončarstvo se razvijajo izza prve kulture venomer nadalje. Toda navzlic temu se ni ohranilo iz teh snovi domala nič izkopanin, razen nekaterih keramičnih izdelkov, zakaj vse je razpadlo in se tako za vselej porazgubilo. Nasprotno pa nudijo ohranjeni bronasti predmeti skupno s keramičnimi lep vpogled v takratno umetnostno obrtnost.

Glavni ornamentalni motivi iz novega opisanega življenja, ki že nastopa docela v bronasti dobi, so vejice (smrekice ali rogovje), spirale (rogovi), pravokotniki, rombi, trikotniki, zvezde, krogi, črtice, valovnice, različni zobci, križci itd.

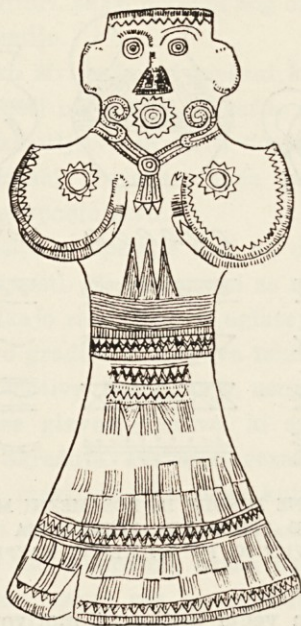
Sl. 23. kaže iz te dobe posamezne okraske in keramiko, udomačeno na ozemlju od spodnjega Podonavja preko Ukrajine do Kavkaza. Motivi so podani v ravnejših črtah in vtisnjeni v posodo. Ritmična

SL. 23. KERAMIČNE POSODE IN POSAMEZNI MOTIVI IZ BRONASTE DOBE OD SPODNJEGA PODONAVJA DO KAVKAZA. (SESTAVLJENO PO WILKEJEVI RAZPRAVI.)

porazdelitev in večja urejenost motivov pričata na eni strani o večjem organizacijskem duhu, a na drugi o manjši meri ženske sanjivosti. Vendar pa se zrcali v geometričnih in splošnih nedoločenih motivih še slej ko prej preprosto kmečko življenje, ki se ponavlja vsak dan enakomerno in brez večjih značilnih dogodljajev. Na večjo urejenost okrasa in na pomnožitev motivov, posebno geometrično-tehničnih in krožnih simboličnih motivov sonca, je vplivala tudi severna kultura.

Motivi, lastni keramiki, na sl. 23. so še venomer ukrasno podani, ne da bi bili podrejeni konstruktivnemu mišljenju kakor na severu. Kljub temu so

SL. 24. UKRASNO STILIZIRANA ŽENSKA PODOBA IZ BRONASTE DOBE IZ KLICEVCA. (NEKDAJ JE BILA V BEOGRAJSKEM MUZEJU, ZDAJ PA JE IZGUBLJENA.)

že ubraneje in lepše urejeni in prilagodeni obliki posode, kakor pa so bili na primer na pisani neolitični keramiki.

Na sl. 24. se vidi glinasta ženska podoba, ki je ornamentalno stilizirana in okrašena z geometričnimi motivi ter se oddaljuje od naravnega južnjaškega podajanja figur. Lepota podobe je v mični slikovitosti in različni skladnosti tako črt in ploskvic kakor barv.

Živalska ornamentika. Od azijske strani je prihajala polagoma v vzhodno področje znamenita živalska ornamentika, ki jo je opazati že ob koncu kamene dobe. Proti zahodu so jo zanašali zlasti razni nomadski narodi, kakor Skiti in Sarmati, ki so z njo vplivali na druge kulture.

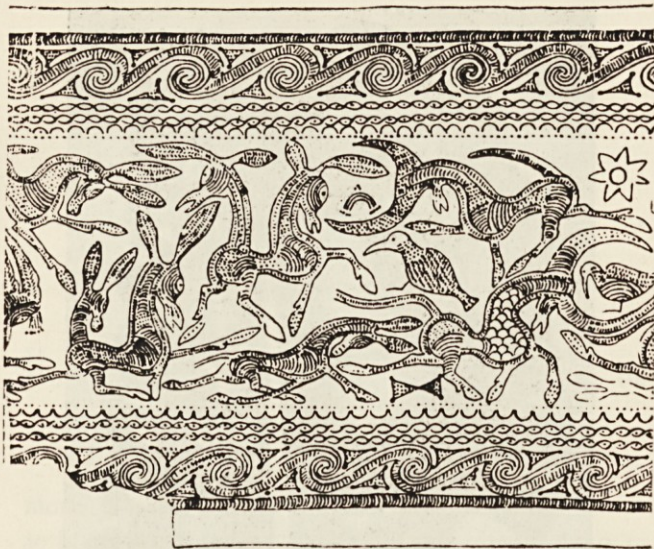
Živalska ornamentika se je porodila v osrednji Sibiriji, kjer je bilo dosti gozdov in kjer se je ohranilo najdalje prastaro lovsko življenje, poznano iz paleolitične dobe. Živalski slog se je širil in razvijal nato po osrednji Aziji, kjer je dosegel v bronasti dobi že zelo lepe uspehe. Toda višek in popoln razmah je dosegel v poslednjem tisočletju pr. Kr. v južni Rusiji. Za preseljevanja narodov se je zanesel njegov vpliv še v ostalo Evropo. Vendar pa kaže njegov slog prav često še stil tehnike obdelovanja in izrezljavaanja kosti in lesa, ki sta prihajala najbolj v poštev v njegovi prvotni sibirski domovini.

Zaradi mnogih in skoraj izključno živalskih motivov kakor tudi zavoljo njihove značilne stilizacije pravimo temu okrasu živalska ornamentika. To ornamentiko pa je treba razlikovati od severne germanske živalske ornamentike, ki je nastala iz dinamično-tehničnega okrasa. Pri azijskem živalskem slogu prihajajo v poštev kot motivi predvsem oven, kozel, govedo, jelen, konj, razni ptiči itd., ki pa niso prikazani kot divje živali, bežeče nemara pred človekom ali ga napadajoče, marveč kot mirne, že udomačene, krotke in ljubke živalce.

Prvotne naravnejše azijske živalske podobe se začno v našem vzhodnem področju okrasno in nenaravno stilizirati, da postanejo zgolj dekorativni motivi. Predmet ali izdelek pokrivajo ploskovno, t. j. tako, da je ploskev z motivom izpopolnjena, čeprav se podobe nenaravno deformirajo ali popačijo. Ker se prilagode podobe večkrat obliki predmeta, kakor krogu, obroču itd., zato so pogostokrat počepnjene, močno zavite, raztegnjene itd. Tudi rogovje jelenov je često obilneje in pretirano podano, tako da izpopolni okrasno še ves prazni prostor. Včasih krasi še manjši živalski ali drugi motivi trup večjih, ki postanejo s tem slikovitejši.

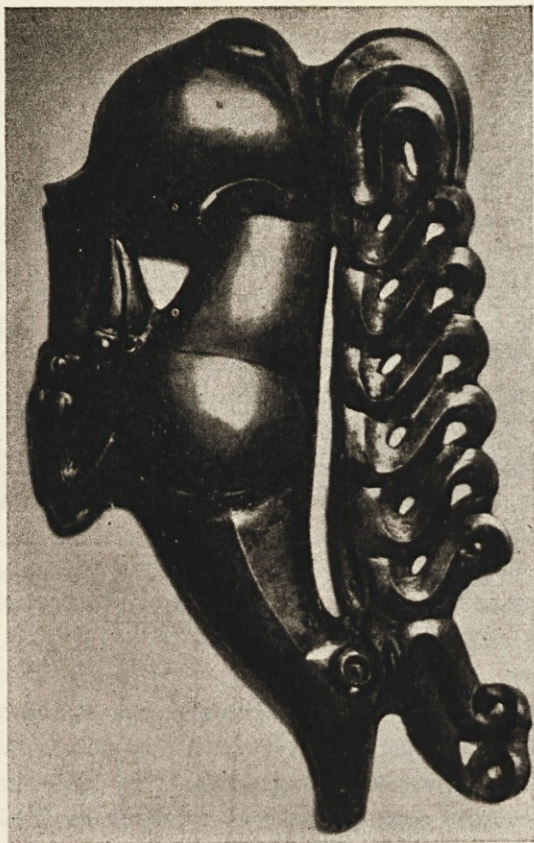
Sl. 25. predočuje nazorno del okrašenega bronastelega pasu, na katerem so živalski motivi zgolj okrasno stilizirani in podani v prosti sestavi, tako da prostor enakomerno pestro izpopolnjujejo. Po osnovi načina okrasitve sliči ornament poslikani keramiki, samo da so motivi povzeti iz živalskih podob. Navedeni okrasek kaže tudi tehniko vezenja, posebno aplikacije. Poslednja se je razvila najbolj na kožuhovini, katero se je sprva verjetno krasilo s slikanjem, pozneje, ko je oblačilna stroka že dovolj napredovala, pa z izrezanimi barvastimi usnjatimi našitki — aplikacijami.

Toda živalska ornamentika v vzhodnem področju, predvsem skitska, ni samo okrasna umetnost, marveč je razen tega tudi govoreča umetnost, ki je prepojena z organičnim življenjem. Umetnik stilizira žival še čustveno, t. j. tako, kakor občuti, da učinkuje

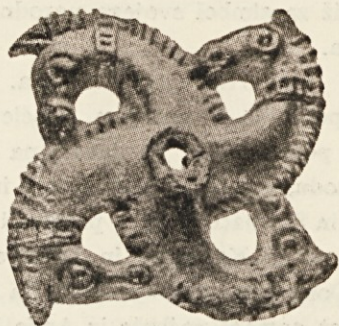

SL. 25. DEL BRONASTEGA PASU Z ŽIVALSKO ORNAMENTIKO V KEDABEGU NA KAVKAZU IZ SEDMEGA STOLETJA PRED KRISTUSOM. (SCHUCHHARDT.)

na človeka živahno. Čut za živalsko organsko sestavo je pri njem popolnoma razvit. Posamezne važne živalske dele ukrasno povzdigne in poenostavi. Umetnostne obrtne izdelke naredi često po živalski podobi, po kateri jih stilizira, živali pa prilagodi povsem zaželjeni obliki, kakor plošči, obroču, posodi, držaju itd. Sl. 26. kaže ležečega jelena, neki najlepši izdelek izmed skitske kulture, ki ga odlikuje preprosta, toda monumentalna in vzvišena stilizacija, prosta vseh naravnih slučajnosti, in kakršnega ne

SL. 26. LEŽEČI JELEN (TOLČEN V ZLATU) KOT ŠČITEN OKRAS.
SKITSKA UMETNINA IZ KUBANSKE POKRAJINE IZ 7. DO 6.
STOLETJA PR. KR. (BOROFFKA.)

SL. 27. KONJSKA SVASTIKA (4. do 3. STOLETJE PR. KR. ?);
NAJĐENA JE BILA NA MAGDALENSKI GORI PRI STICNI. (IZ
»GLASNIKA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO«,
LETNIKA XV.)

more pokazati ne German ne klasičen človek. Kakor je bilo keramično neolitsko okrasje žensko, tako je živalski okras predvsem že izdelek moške roke.

Vzhodni živalski slog je vplival tudi na sedanjo Slovenijo, odnosno predmeti v takšnem slogu so bili zaneseni vanjo, kar dokazuje sl. 27. Upodobljena je konjska svastika ali prikazan je kljukasti križ v podobi združenih štirih konjskih glav. Kljukasti križ je splošen srednjeevropski motiv, na katerega naletimo že v kameni dobi. Nastal je iz križa, ki je pomenjal prvotno nebesne strani. Kasneje je dobil križ še kljukice, ki mu dajo dinamičen izraz in s tem znak dnevne sončne poti. Kljukasti križ, znak sonca, je dobival ob različnih časih različen pomen kot simbol stvarstva, rodovitnosti, rojstva, sreče, neskončnosti, dà, celó božanstva. Zdaj imajo Nemci

kljukasti križ za simbol svojega narodnosocialističnega gibanja.

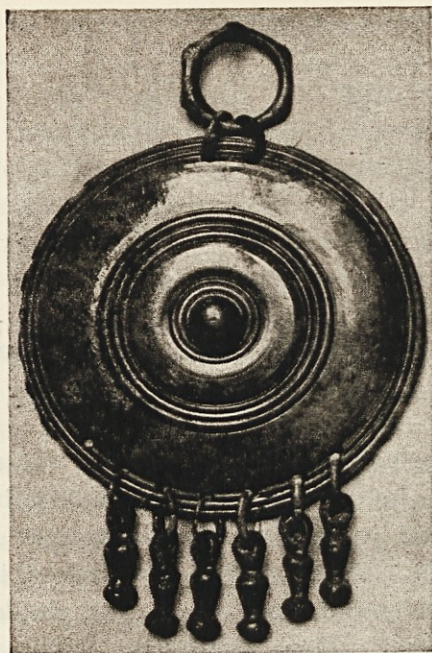
Narodi vzhodnega kroga. Prebivalce vzhodnega področja v zadnjem tisočletju pr. Kr. imenoma že poznamo ter jih delimo na več skupin. Prav na vzhodu, v sedanji južni Rusiji in Romuniji, so bili Skiti in Sarmati. Prvi so prebivali na ozemlju od reke Dona do Karpatov in Donave, drugi na vzhodu od Dona proti srednji Aziji. Ta dva naroda sta prišla kot nomadi najbrže iz Azije ter sta bila tudi nosilca živalske ornamentike. S staroevropskimi prebivalci so se pripadniki obeh narodov pomešali in asimilirali v en narod. Na zahodnem ozemlju vzhodnega področja so bili Iliri in Tračani. Toda to, kje je bila njihova pradomovina, je še nejasno. Prvi so bivali v krajih od Karpatov in reke Morave proti severni Italiji, vzhodnim Alpam in Češki, drugi pa vzhodno od Morave proti Črnemu morju.

V Trakijo je uhajala južna kultura iz Grčije in Male Azije ter vplivala s svojo umetnostjo tudi na obrtniške izdelke. Ilirsko pokrajino so pa križala v zadnjih stoletjih pr. Kr. zapadna keltska ljudstva ter jo kulturno v tem času preoblikovala. Z juga, zlasti iz Italije, je prodirala v ilirske pokrajine sredozemska kultura z južno umetnostjo, ki je dopolnila s svojimi motivi umetnostni zaklad nove pokrajine. Slovenija leži nekako na križišču vseh glavnih kulturnih krogov, ki se v njej združujejo v enotnost ali pa prihajajo posamezni slogi v določenih dobah bolj ali manj izrazito do veljave.

SL. 28. KERAMIČNA POSODA IZ HALLSTATTSKE DOBE; NAJ-DENA JE BILA V ŠMARJETI PRI NOVEM MESTU.
(NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

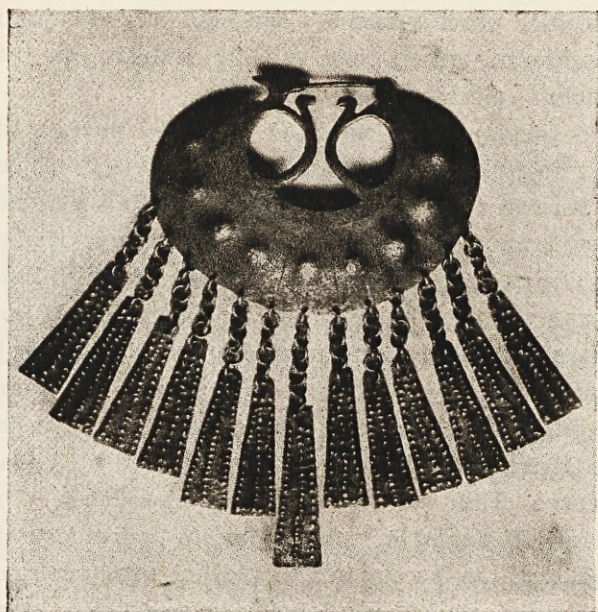
Sl. 28. prikazuje glinasto posodo, najdeno v Sloveniji, na kateri razodevajo vzbokle bunčice in rebra ilirski vpliv izdelkov iz tolčene pločevine (torevtike). Oblika posode pa nastane iz prvotne enolične bučaste členovitejša s tem, da dobi zgoraj vrat, a spodaj viden podstavek. Obesek na sl. 29. sestoji iz okrogle plošče, ki jo krasi trije plastični krožni motivi, spodaj pa ima več podolgastih obeskov. Verjetno je, da pomeni plošča simbolično sončno božansko bitje, ki je bilo doma posebno na severu ter se je začelo upodabljati v vidni obliki že v pozni neolitični, predvsem pa v bronasti dobi. Večji krožni motiv na naši plošči utegne pomeniti najdaljšo poletno sončno pot, srednji znači tisto pot, ko sta noč in dan enako dolga, najmanjši pa prikazuje pot zimskega sonca. Obeski so nekako podobni sončnim žarkom. Sl. 30. kaže polmesečno fibulo z obeski (žarki) ter spominja na vzhodni verski lunin

SL. 29. ZAPONKA IZ PREDZGODOVINSKE DOBE (3. DO 2. STOLETJE PR. KR. ?) (IZ »GLASNIKA . . .« XV.)

simbol. Na vrhu ima obesek kot okras fino zaokrožene motive, ki prehajajo v živalske poteze. Vsi izdelki pričajo že o tehnični izurjenosti in finem okusu.

Splošna značilnost sloga na predslovenski zemlji je ta, da zgubljaajo vsi tuji, tako severni geometrično-tehnični, potem južni naturalistični in vzhodni dekorativno zaokroženi in živalski motivi, kakor vse oblike svojo prvotno strogo pomembnost. Vse preide v nekakšen zaklad ukrasnih činiteljev, s katerimi

SL. 30. OBESEK IZ HALLSTATTSKE DOBE (7. DO 6. STOLETJE PR. KR. ?); NAJDEN JE BIL PRI PODZEMLJU.
(IZ »GLASNIKA . . .«, XV.)

se krase nato umetnostni izdelki, da so lepši in slikovitejši.

Precej izvirne vzhodne kulture, sloneče na poljedelstvu in živinoreji, so ohranile pokrajine vzhodno od Karpatov do Baltika. Tu je domovina naših prednikov — Staroslovanov, ki so bili v zatišju in najmanj izpostavljeni raznim vplivom in potom ljudskih preseljevanj. Vendar pa je prehajala kultura Zakarpatja na severozahodu naravno v nordijsko

področje, proti vzhodu v azijsko, a proti jugu in jugozahodu v manj čisto vzhodno kulturo, na katero so delno vplivali že tuji krogi.

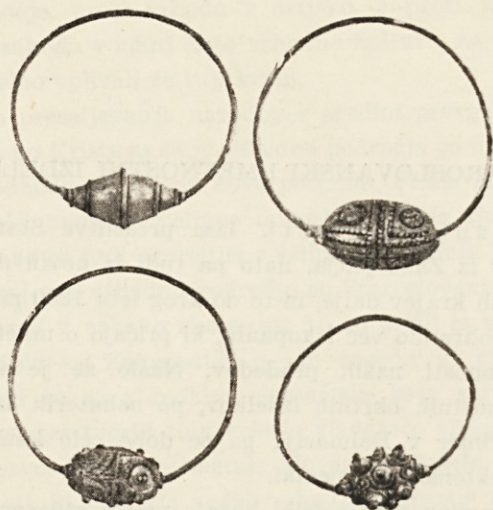
Po preseljevanju narodov v sredini prvega tisočletja po Kristusu se je vzhodno področje po uničenju ali odhodu tujcev na novo porodilo. Prišla so zopet v večji meri do veljave domača spodnja ljudstva, ki so se pa tudi okoristila z vrlinami sosednih kultur. Skoraj vse vzhodno področje so Staroslovani potem povezali v nekako skupnost, ko so prišli iz svojega središča — Zakarpatja — in zasedli to ozemlje. Spojili so se z redkimi domačimi, toda sorodnimi ljudmi ter tvorili tudi vrhnjo vladajočo ali upravno ljudstvo. Tako so nastale slovanske dežele. Drugi činitelj, ki spravlja vedno vzhodno področje v staro značilnost, je pa narava s svojimi vremenskimi in krajevnimi vplivi, ki dopuščajo predvsem kmečko življenje, svojevrstne navade in potrebe.

STAROSLOVANSKI UMETNOSTNI IZDELKI.

R a z n i p r e d m e t i. Izza preselitve Staroslovanov iz Zakarpatja, nato pa tudi iz novih domovinskih krajev dalje, in to do krog leta 1200 po Kr., se je ohranilo več izkopanin, ki pričajo o umetniški sposobnosti naših pradedov. Našlo se je veliko umetnostnih obrtnih izdelkov, po nekaterih krajih, na primer v Dalmaciji, pa se dobe celó kamnitni arhitektonski spomeniki.

Staroslovanski izdelki kažejo veliko stvarnost in smotrnost, ki je ustrezala svojemu namenu. Zanje je izbrana najpreprostejša praktična oblika, ki se razlikuje od komplicirano-tehničnih germanskih ali pa južnjaških naravno-simboličnih oblik. Glavno lepotičje, najdeno obično v grobovih, so uhani, obsenčniki, igle, zaponke, prstani, različni obeski, ovratnice itd. Med izkopaninami se dobe še keramične posode, ostroge, glavniki, kovinaste okrašene ploščice, orožje itd.

Lepe zlate in iz raznih drugih žlahtnih kovin narejene uhane so našli zlasti v Dalmaciji. Nekateri imajo zgolj obroček z nastavkom v obliki črke S, drugi sestojе iz zavite žice ali pa iz žice, olepšane s filigranskimi zrcami ali kolobarčki, na drugih spet više različni obeski. Posebno značilni so uhani z

SL. 31. STAROHRVATSKI UHANI Z JAGODO V KNINSKEM MUZEJU. (KARAMAN.)

okrašenimi kroglastimi ali jajčastimi jagodami, ki jih imajo večji često kar po več. (Sl. 31. in 32.)

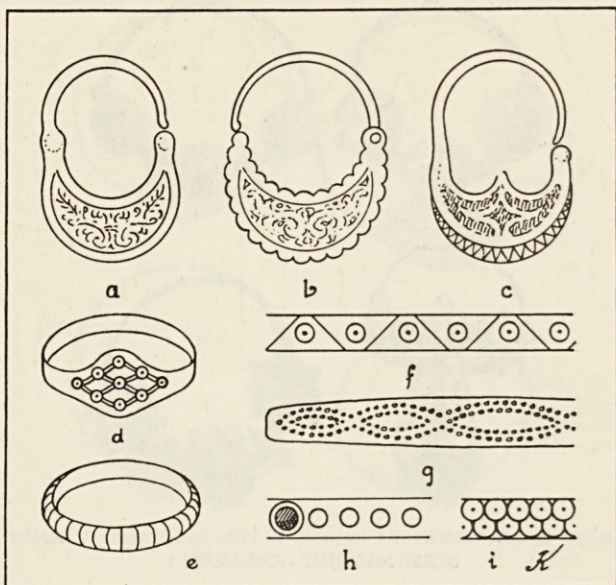
Staroslovanski uhani se razlikujejo od takratnih bizantinskih, ki imajo še antične ornamentalne motive, kakor palmeto in druge simbolične in krščanske motive. Pogosto so vdelani v bizantinske uhane še žlahtno kamenje, emajl in biseri. Pri našem starem nakitu vsega tega ni, temveč so se uporabljali le nedoločeni geometrični okraski. (Glej sl. 31.) Gladke jagode pri uhanih krase filigranski motivi raznih pasov in kolobarjev, trikotniki, rombi, rozete, majhna zrcia i. pod. Jagode so porazdeljene v različna vodoravna, navpična ali mrežasta polja, posuta nato z

SL. 32. STAROHRVATSKI UHANI Z VEČ JAGODAMI V KNINSKEM MUZEJU. (KARAMAN.)

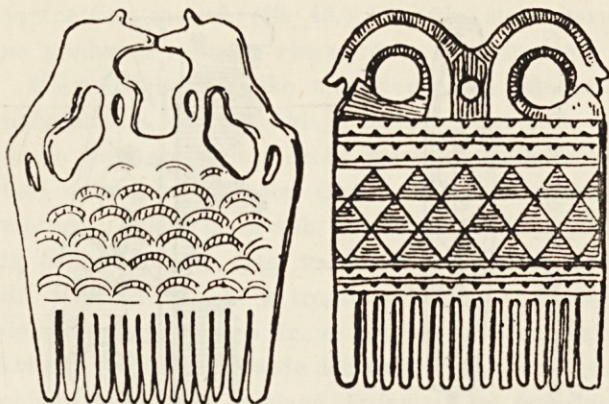
navedenimi motivi. Ornament lepoteči nekako dekorativno in prilagojeno predmet, ki dobi s tem pestrejšje lice, a se vzlic temu bistveno ne preoblikuje.

Na prvotnih preprosto okrašenih jagodah, ki imajo kvečjemu kakšen ukrasni pas, se pojavljajo vedno slikovitejšje ploskve z obilnejšimi in raznovrstnejšimi motivi. V svojem razcvetu postajajo motivi plastičnejši, ploskev se začenja ukrasno izrezljavati, toda predmet obdrži še slej ko prej svojo glavno obliko, a okras ostane geometričen. (Sl. 32.) Pogosto se naleti v staroslovanskih grobovih na uhane (obsenčnike) z obliko polumeseca, okrašenega s ploskovnim ornamenom. (Sl. 33. a, b, c.)

SL. 33. STAROSLOVANSKI OBSENCNIKI V POLMESEČNI OBLIKI (a, b, c) IN STAROSLOVANSKI PRSTANI Z RAZNIMI OKRASKI (d, e, f, g, h, i). (NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

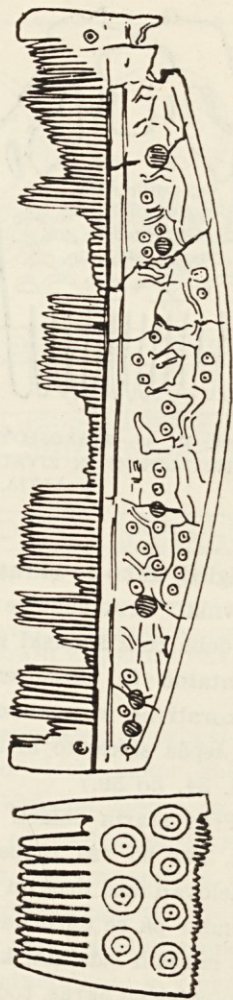
Prstani imajo stvarno preprostost s primernim geometričnim okrasom in so videti kakor kakšni sodobni umetnostni izdelki. Krasilni motivi so zaporedni krogi, pikice, črtice, potem luskinasti, mrežasti in pletenasti vzorci itd. Na prstanih in tudi drugih predmetih niso motivi podani tako svojevoljno in neurejeno kakor na primer pri neolitični poslikani keramiki, temveč so že v izvestnem redu in v nekem sistemu ter se najlepše skladajo z obliko predmeta. (Sl. 33. d do i.)

SL. 34. IN 35. STAROSLOVANSKA OKRAŠENA GLAVNIKA Z GEOMETRIČNIMI IN ŽIVALSKIMI MOTIVI IZ 9. DO 11. STOLETJA. (NIEDERLE.)

Zgled, kako se okrase ravne ploskve, nudijo stari glavniki. Ornament je prav tako geometričen, dasi se dobe tudi živalski motivi, ki so pa podani ornamentalno in ploskovno. Okras pokriva glavnike dekorativno in enakomerno z enim vzorcem ali pa jih lepša slikovito in ubrano z različnejšimi motivi. (Sl. 34. do 39.)

Prav starih oblačil se ni ohranilo do zdaj skoro nič, ker so vsa razpadla, čeprav so naši predniki izdelovali med drugim mnogo platna in nosili kožuhe. Vendar pa se dá ornamentika oblačil lahko proučiti na mlajših izdelkih, ki kažejo še slej ko prej vobče geometričen okras, toda slikoviteje in obilneje podan. Mnogokrat je vsa ploskev gosto pokrita z najrazno-

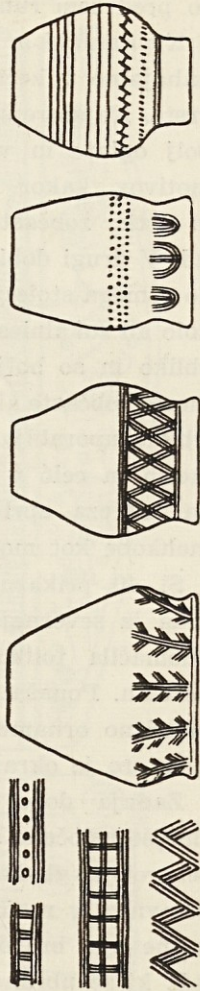
SL. 36. DO 39. STAROSLOVANSKI OKRAŠENI GLAVNIKI Z RAZLIČNIMI MOTIVI
IZ 6. DO 11. STOLETJA. (NEDERLE.)

vrstnejšimi motivi. (Sl. 45.) Značilne stare barve so predvsem rumena, rjava, rdeča, bela in črna.

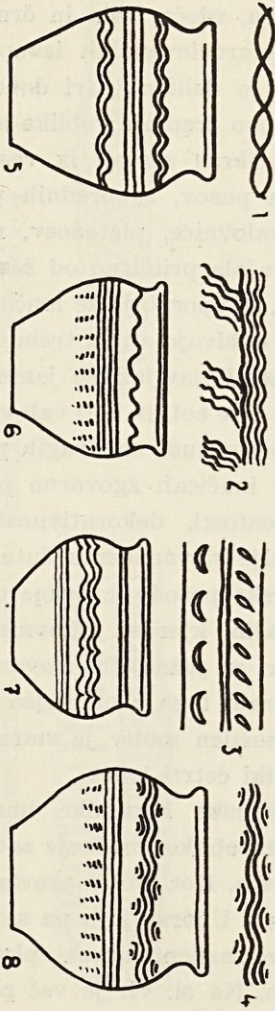
K e r a m i k a. Veliko staroslovanskih izkopanin nahajamo v keramiki, ki jo delimo v tri dobe ali vrste. Najstarejša ima grobo črepinjo; oblike so še bolj oglate in vedraste. Okras sestoji iz vezanih motivov, kakor iz ravnih pasov, zaporednih pikic in črtic, zobčaste črte, valovnice, pletencev, mrež itd. V drugi dobi, ki je trajala približno od šestega do osmega stoletja po Kr., se uporablja že lončarsko kolo ali sukalnica. Posode dobivajo s tem trebušasto obliko in so bolj izdelane. Pojavljati se jame namesto zobčaste ali žagaste črte bolj in bolj valovnica. Obilno uporablanje valovnice tudi na drugih predmetih in celó v različnih inačicah zgovorno priča, da ustreza spricho preprostosti, dekorativnosti in mehkoobe kot motiv najbolje slovanskemu čutu.

Sl. 40. prikazuje lončarske posode iz druge dobe, toda iz severnejših pokrajin, kjer se valovnica ni udomačila toliko, kolikor v južnejših slovanskih deželah. Ponaša se pa zaradi tega z obilnejšo geometrično ornamentiko. Značilen motiv je smrečica, s katero je okrašen na sliki četrti lonec.

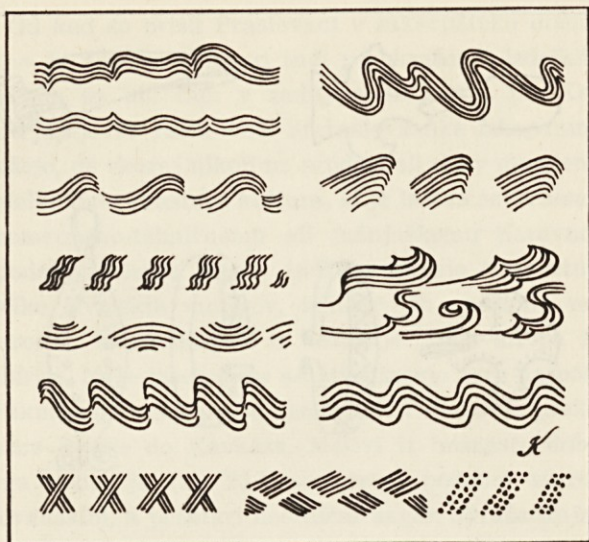
Zadnja doba staroslovanske keramike ima že finejšo usločeno ali jajčasto obliko, močnejše zaokrožen rob in gladkejše površje. Kot motiv prevladuje valovnica v raznih inačicah. Uporabljajo pa se tudi ravne črte, brazdice, črtice, različni zareзки, pletenci itd., ki se ubrano uvrstijo. Na sl. 41. je več posod iz devetega do enajstega stoletja po Kr.

SL. 40. STAROSLOVANSKA KERAMIKA OD 6. DO 8. STOLETJA.
(SESTAVLJENO PO NIEDERLEJEVI ODNOSNO ALBRECHTOVI KNJIGI.)

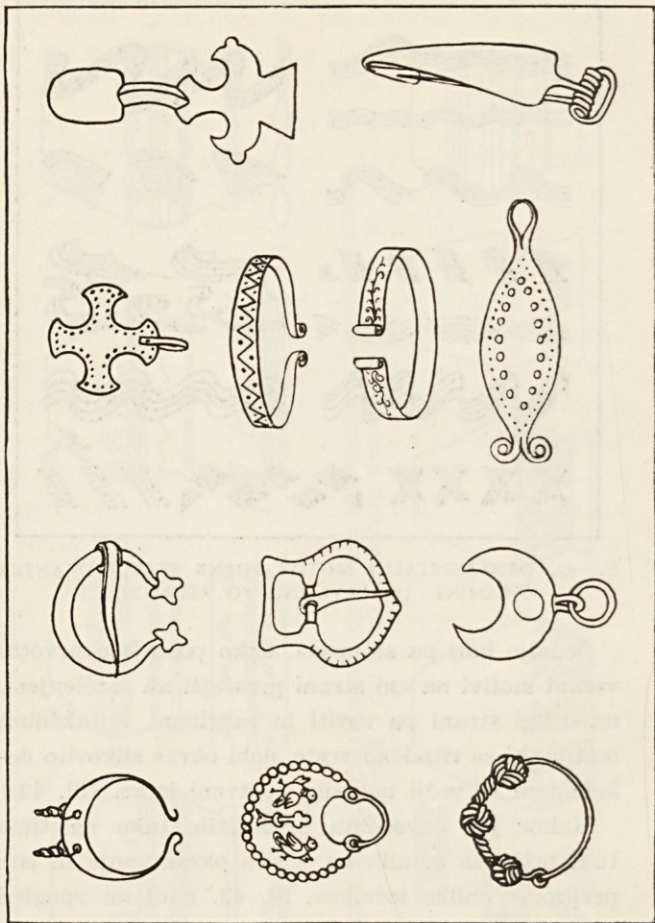
SL. 41. STAROSLOVANSKA KERAMIKA, 9. DO 11. STOLETJE. (SESTAVLJENO PO PIČEVI KNJIGI.)

SL. 42. ORNAMENTALNI MOTIVI POZNE STAROSLOVANSKE KERAMIKE. (SESTAVLJENO PO ALBRECHTU.)

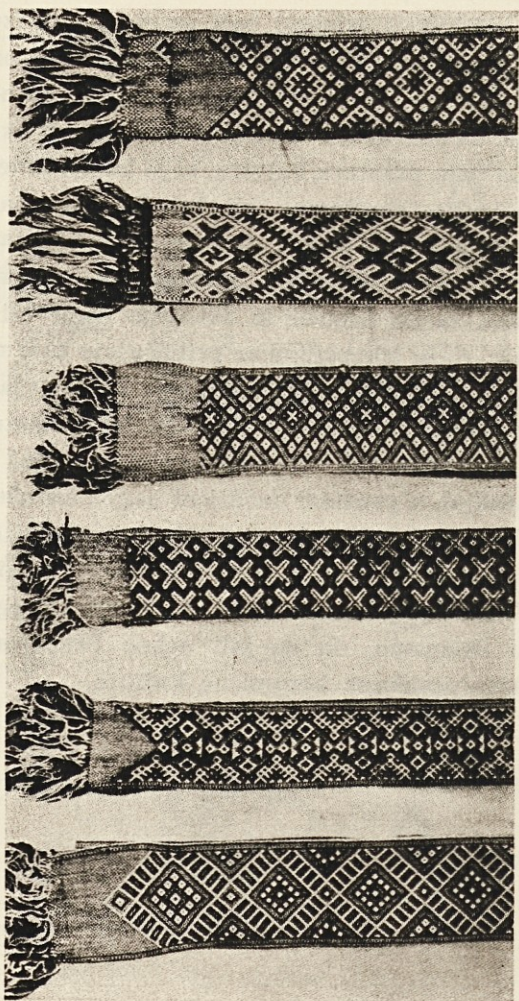
Čedalje bolj pa se opaža, kako postajajo prvotni vezani motivi na eni strani prostejši ali razčlenjeni, na drugi strani pa zaviti in razgibani. S takšnimi motivi, ki se ritmično vrste, dobi okras slikovito dekorativni in večji notranji čustveni izraz. (Sl. 42.)

Kakor pri navedenih predmetih, tako naletimo tudi pri vseh ostalih na enako okraševanje in iste preproste oblike izdelkov. Sl. 43. nudi na vpogled razno lepotičje in uporabne predmete, ki imajo vsi lične in večinoma gladke obrise, medtem ko je okras na njih prej skromen ko preobložen, dasi je dekorativen in jim prilagoden.

SL. 43. STAROSLOVANSKI NAKIT IZ RAZLIČNIH KRAJEV.
(SESTAVLJENO PO NIEDERLEJU.)

Od kod so prišli Praslovani v zakarpatsko domovino, bi se dalo sklepati tudi po okrašenih izdelkih. To, da so bili tam v zadnjem tisočletju pr. Kr., potrjujejo že razni viri. Staroslovanske izkopenine kažejo, da skoraj nikoli ne prodira ali sili v okrašene izdelke tista prastara kultura, ki je lastna severnemu geometrično-tehničnemu ali južnjaškemu naravno-upodabljajočemu slogu; tudi ne kažejo nasprotno toliko živalskih motivov, kolikor jih opažamo pri narodih, ki so dospeli iz notranje Azije ali pa iz Sibirijske. Naše izkopenine se približujejo zato najbolj prapokulturi, razširjeni od spodnjega Podonavja preko južne Rusije do Kavkaza. Motivi iz bronaste dobe tega področja (sl. 23.) so precej podobni staroslovanskim, a prastari neolitični nagon okraševanja, to je z nedoločenimi in zaokroženimi motivi lepševati predmete zgolj slikovito-ukrasno, razodevajo mlajši staroslovanski motivi na sl. 42. Iz tega tudi lahko sklepamo, da so bili nekoč Praslovani del trakaste poslikane keramične kulture.

SL. 44. RUSKI OKRAŠENI PASOVI IZ POKRAJIN OB VOJGI. (FINDEISEN.)

SLOVANSKI SLOG

Opisi, navedeni v prejšnjem poglavju, nudijo jasno sliko, da so imeli staroslovanski izdelki svoj slogovni tip, ki se je razlikoval od vseh tedanjih sosednih tujih kultur. Te izdelke same odlikujeta stvarna preprostost oblik in zgolj ukrasno polepšanje. Zastran tega je sprva ornament po večini abstraktno-geometričen (nikakor pa ne geometričen v severnem, strogo tehničnem smislu) ter sam na sebi ničesar ne predstavlja in tudi oblike predmeta nikakor ne uniči, pač pa se ji prilagodi. Pri preprosteje okrašenih izdelkih je okras enoličen, pri obilnejših pa slikovitejši z različnimi motivi, ki dobe pozneje še večjo členovitost, plastičnost in razgibanost.

Staroslovansko kulturo imamo za predhodnico slovanske odnosno tudi jugoslovanske kulture. Potemtakem se je razvila poslednja iz splošne paleolitične ter se razcvitala nato skozi svojstveno neolitično in bronasto kulturo vzhodnega kroga do železne dobe, v kateri že zasledimo imenoma naše poznane prednike. V rečenih dobah so se prvotno skromnejši ornamentalni motivi, sporedno s splošnim obrtniškim in kmetijskim napredkom, čimdalje bolj množili, čeprav so ostali v jedru še slej ko prej nedoločeni ali geometrični. Nastajali so iz takrat-

nega vsakdanjega življenja in iz tehnike obdelovanja raznoterih domačih snovi. Ornamentalni zaklad so pomagali množiti še različni zunanji ali tuji motivi, ki so se potem v vzhodnem krogu prilagojevali novi kulturi in novim potrebam. Okras se je prvotno (v neolitiku) po videzu sestavljal iz neurejenih motivov, ki so dobili kasneje (v bronasti dobi) že večjo zunanjo disciplino ter se prilagojevali predmetu. Toda iz enolično urejenega okrasa je nastal pozneje slikovitejši okras z različnejšimi ali ubrano ponavljajočimi se motivi, ki so naposled tudi čustveno sestavljeni. Izdelki so, kolikor se tiče oblike, smotrni in preprosti, njihovi obrisi zaokroženi, fini in gladki, a okras, ki ni prenatrpan, tudi ne preoblikuje veliko predmeta. Kdor pozna поблиže sodobne umetnostne obrtne izdelke, bo lahko tudi razumel in brez težave spoznal vse vrline naših predzgodovinskih umetnin.

V sedANJI slovanski ljudski umetnosti imamo še slej ko prej geometrični slog, ki prevladuje v njem raznoliki krogi, trikotniki, četverokotniki, stebrički, zvezde, kolobarčki, črtice, pikice, križci i. pod. Toda ti motivi so nekakšne note, s katerimi se s poljubno obliko in velikostjo, različnimi barvami in raznovrstno sestavo izražajo življenjski občutki našega naroda. Tako jih ljubezen povzdignjeno pričara, junaštvo vzbudi, tuga potisne itd. Veselje, slava, žalost, srčnost, junaštvo — sploh vse trepeta iz pisane ali temne barve in živahnega ali nasičenega vzorca.

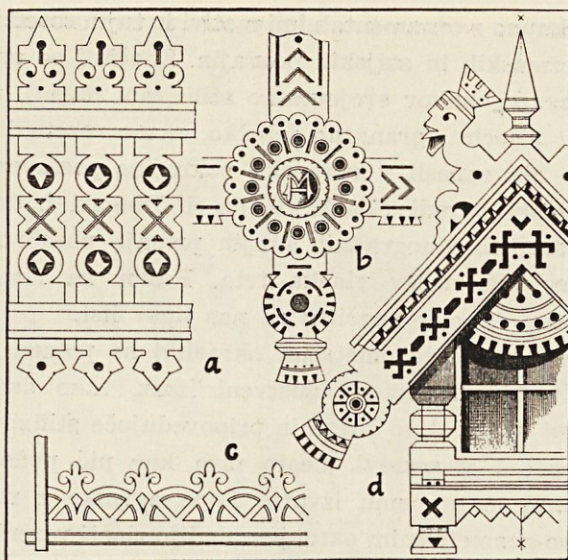
SL. 45. HRVATSKI KOŽUH Z RDEČIMI IN RUMENIMI
NAŠITIMI OKRASKI. (STRZYGOWSKI.)

Sl. 44. prikazuje različne geometrično okrašene pasove iz vzhodnoevropske Rusije. Okraski sličejo v marsičem našim starejšim vezeninam ter predočujejo skupen izvor ali isti značaj.

Na sl. 45. se vidi del starega hrvaškega kožuha, na katerem so geometrični in nedoločeni prosti motivi, ki imajo zgolj polepševalen pomen. Motivi krase kožuh tako, da dobi slikovito in vzorčasto ploskev, na kateri je pa vendar ubrana čustvena pesem z raznobarnimi in različno velikimi elementi. Kako velikanska razlika med tem izdelkom in izdelki iz staronordijske dobe, na katerih so krasilni motivi disciplinirano urejeni ali podrejeni skupnosti! (Sliki 14. in 17.) Izdelek se tudi loči od južnih predmetov, okrašenih z naravnimi motivi, ki so svoj svet in niso pogostoma v prav nikakršni zvezi s predmetom. (Sl. 10. in 11.)

Od slovanskega geometričnega ornamenta se pa razlikuje značilni starogermanski v tem, da se je razvil poslednji iz mehaničnega in tektoničnega položaja površine predmeta. Geometrični motivi so nekakšne abstraktne silnice oziroma simbol strukture.

Na sl. 46. je več arhitektonskih členov iz lesa, ki kažejo značilno vzhodno ornamentalno stilizacijo geometričnih motivov. Podani niso niti plastično niti tektonično, temveč ploskovno-dekorativno. Kako je okrašeno z geometričnimi motivi staro pohištvo pri Slovanih in tudi pri drugih sosednih narodih tega področja, vidimo nazorno na skrinji, ki jo prikazuje sl. 71. na strani 109.

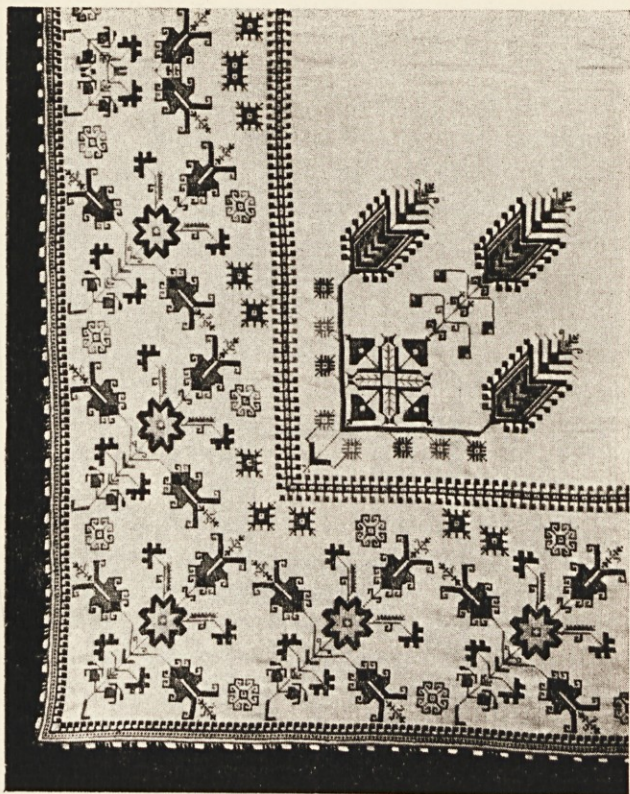
SL. 46. LESENI RUSKI ARHITEKTONSKI ČLENI.
(CHRISTIANSSEN.)

V mlajših dobah, začnši nekako z drugo polovico drugega tisočletja po Kr., se približujejo nekateri prvotni abstraktno-geometrični motivi bolj in bolj ploskovno stiliziranim rastlinskim. Iz kroga, zvezde, romba, valovnic itd. se porode nekakšne izmišljene rastlinske cvetke, listi in trtice. Nasprotno pa prihajajo domače lepotne rastline, kakor vrtnice, nageljni, marjetice i. dr., zbog vpliva lastnega razvoja vrtnarstva tudi v ornamentiko ter se jamejo stilizirati geometrično in ploskovno, da ukrasno zaljšajo predmet. Pojavljati se začno obenem rastlinski mo-

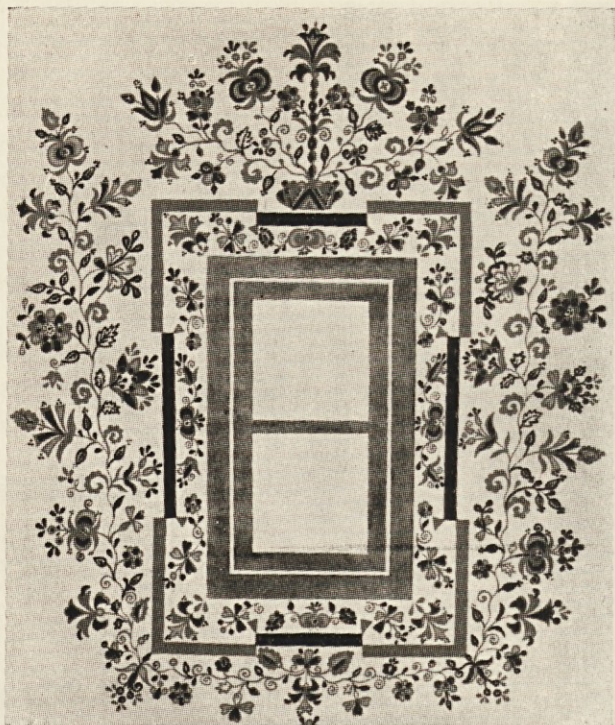
tivi skupno z ornamentalnimi motivi iz tujih sosednih sredozemskih in azijskih pokrajin. Značilni so azijski motivi, kakor svojevrstno stilizirani nagelj, tulipan, hijacint, granatno jabolko, razne rozete itd., ki so jih zanesli v evropske pokrajine posamezno nomadski narodi (Turki, Madžari, Bolgari i. dr.). V južnejših vinogradnih krajih prihaja posebno v poštev kot motiv vinska trta. Kakor za Nemce hrastov, tako je značilen za nas lipov list.

Bolj ko pri geometrični okrasitvi se polaga pri rastlinski važnost na čustveni izraz, tako da so motivi svojevoljno čutno in pripovedujoče stilizirani in podani v sestavi. Često niso kar nič podobni svojemu naravnemu izvoru. Lepe ogledke z rastlinsko-geometričnim okrasjem nudijo zlasti vezenine.

Na sl. 47. je vezen prtiček iz Dalmacije, ki ima prav mično stilizirane rastlinsko-geometrične motive. Okras ni osenčen ali celó perspektivno podan, ampak se enakomerno in ploskovno razprostira po ploskvi. Iz raznolikih motivov in raznih barvnih tonov so sestavljeni posamezni simetrični vzorci, ki se urejeno vrste drug za drugim ter krase takó ploskev. Tudi na hišah uporabljajo ljudje slične okraske, kar kaže sl. 48. Kakor krase pri južnih umetnostih razni okviri, stebrički, različne strehice itd. okna in vrata, tako jih lepotijo v našem severnejšem svetu često naslikani rastlinski ali geometrični okraski. Barve in motivi se razvrščajo drugi poleg drugih tako, da postane ploskev lepo ornamentalno in ubrano okrašena in da prija zaželjeno

SL. 47. DEL VEZENEGA PRTIČKA IZ DALMACIJE. (BANO-
VINSKA POSLOVNA CENTRALA ZA UNAPREDJIVANJE KUĆNE
RADINOSTI U SPLITU.)

SL. 48. SLOVAŠKO OKNO, OKRAŠENO Z NASLIKANIMI RASTLINSKIMI MOTIVI. (JURKOVIČ.)

človeškemu očesu in čutu. V prvem primeru (sl. 47.) so rastlinski motivi stilizirani v ravnejših ali geometričnih obrisih, kar je odvisno od vezeninske tehnike, a v drugem (sl. 48.) v zaokroženih črtah, ki jih dopušča poslikovanje sten. Sl. 49. kaže del

SL. 49. KRIŽNO VEZENJE Z RAVNIMI IN OGLATIMI OBRISI MOTIVOV. (VZOREC IZ DJAKOVA V SLAVONIJI.)

vezenine z ornamentom, v katerem je nakopičene mnogo kulture, ki se je razvijala samostojno od zapadnoevropske prosvete in je dosegla svoj cvet s pesniško ubranostjo. Dasi je vezenina iz Slavonije, je vendar njen okras podoben slovenskemu, kar potrjuje skupen izvor in približno isti razvoj jugo-slovanskega sloga.

Razen rastlinskih so prihajali v slovansko okrasje tudi versko-simbolični krščanski motivi križ, monštranca, kelih, jagnje, pav, golobček, monogrami i. dr. Ostali motivi, izvirajoči iz novejšega vsakdanjega življenja, so srce, vazice, venčki, orel, pes, konj, jelen, pentagram (môra), grbi, človeški motivi itd. Vsi motivi, od prastarih nedoločenih do najnovejših figuralnih, so ogromen narodni zaklad, ki je nam na uporabo pri okraševanju umetniških

izdelkov. Naposled ni okras na starih domačih izdelkih zgolj ukrasen činitelj, ampak tudi izraz našega ljudskega življenja, iz katerega odsevajo naša čustva in naša preteklost.

Čedalje bolj pa gine ljudska umetnost spričo raznega, vse po enem kopitu narejenega (šablonskega) dela in napredujoče industrije, ki preplavlja deželo s tvorniškimi proizvodi. Kljub temu pa prihaja naša prejšnja ljudska umetnost v roke učenih domačih znanstvenikov, umetnikov, arhitektov, večjih tehnikov in obrtnikov itd., ki proučujejo in skušajo ohraniti nekdanje zaklade ljudske domišljije in estetike ter jih nato pótém sodobne prilagoditve in novega napredka vračati narodu, da dobivamo tako polagoma svojo značilno visoko narodno umetnost.

Kakor se razlikuje jezik ali narečje posameznih slovanskih narodov, tako imajo tudi okrašeni izdelki v posameznih pokrajinah svoj slogovni tip in svojo posebnost. Vendar pa smo mogli v tem skrčenem poglavju omeniti samo nekatere splošne skupne značilnosti slovanskega sloga.

SLOVENSKA DOMAČA OBRT.

Po preseljevanju narodov so ostali Slovenci bolj ali manj na ozemlju, ki so ga zasedli. Prišli so v nove kraje, pod milejše podnebje in v dotik z južno kulturo. Poljedelstvo je med njimi čimdalje bolj napredovalo, spoznali so vinsko trto, nova zelišča, nove cvetlice i. dr. Nanje je vplivala slikovita pokrajina s prijaznimi griči, krasnimi dolinami, visokimi gorami, lepimi logi in gozdovi in podobno. Sprejeli so novo — krščansko — vero, njihov jezik se je začel samostojno preoblikovati in oddaljevati od ostalih slovanskih, spoznali so kulturne vrline tujcev itd. Napačna je misel, da so vplivali šele drugorodni sosedje na njih umetniško izražanje in umetnost. Kultura Slovencev se je v novi domovini le izpopolnjevala z izsledki novega časa, se prilagojevala novim življenjskim potrebam ter se glede na nove pokrajinske in gospodarske razmere med ljudstvom utrjevala.

Obrtnost se je sčasoma zelo razmahnila, ker se je porabljal venomer več praktičnih in lepotičnih predmetov. Umetniški čut je dobil naravnejšo smer. V ornament so zašli novi raznovrstni motivi iz verskega in vsakdanjega življenja. Naš človek si je prisvajal tudi tuje motive, ki so mu ugajali in so

bili z njim v življenjski vezi. Prikrojeval si jih je po svoje, t. j. tako, kakor mu je veleval čut in kakor je prijalo njegovemu okusu.

Značilni slovenski motivi so srce, razne cvetke in različni listki, vazice, košarice, ptičice, domače živali, petlje, monštranca, kelih, križ, grbi i. dr. Priljubljeni rastlinski motivi so postali nagelj, vrtnice, zvončnice, lilije, lipovi listi, mačice i. pod. Izmed ptičjih motivov se uporabljajo zlasti golobček, orel, petelin, pav itd., izmed živalskih pa jako radi še stari motiv jelenček, potem jagnje, pes in konj. Geometrični motivi, ki še vedno niso izgubili veljave, so upoštevani posebno pri starejših vzorcih, a pri novejših zlasti tam, kjer to tehnika zahteva.

Prastara lepotna motiva — živahna valovnica in prav taka spirala — se uporabljata pogostoma tako na vezeninah kakor na ostalih izdelkih. V rastlinskem ornamentu se prikazuje spirala zdaj kot cvetov pestič zdaj kot samostojna vitica. Često jo je videti v okenskih omrežjih in na železnih ograjah. Pri dolenskem kmečkem lončarstvu (n. pr. v šentjerneju) prevladuje še danes valovnica, ki se je razvila v razncvrstne inačice in jo krasi več vrst pikic, črtic, lističev itd., medtem ko je pri gorenjskem (n. pr. v Komendi) že razpadla v poedine zaokrožene, spiralaste in zankaste motive. Sličen razvoj kakor pri gorenjski — dolenski valovnici smo opažali že na motivih neolitične in staroslovske keramike. Tretji lepotni motiv, soroden spirali in valovnici, je čutna črta, ki ima podobo črke S.

SL. 50. BELO VEZENJE Z ZAOKROZENIMI OBRISI MOTIVOV.
(ETNOGRAFSKI MUZEJ V LJUBLJANI.)

Tudi ta motiv izvira iz naše razvojne kulture in ni nikakor samo vpliv tujega baroka. Uporablja se vsestransko, zlasti na lesenih izrezljanih predmetih, tako pri stebričkih, linicah, okvirih kakor pri izdelkih iz kovanega železa. Motive — valovite, spirala-
laste, z obliko črke S in podobne — vidimo na sl. 59. in 61. do 66.

Vsi navedeni motivi so v ornamentu dekorativno-ploskovno stilizirani, ker jim je največkrat le namen, oplešati predmet in ne toliko kaj naravnega predstavljati. Zavaljo tega niso plastični ali senčeni in tudi ne perspektivno podani. Posamezne glavne motive poudarjajo jačji enobarvni toni, ki še vedno dopuščajo, da leže motivi v ploskvi. Stilizacija oblikuje motive glede na lepotne občutke krasnih obrisov, harmoničnih podelitev podrobnosti in varia-

SL. 51. SLOVENSKI OKRASKI NA MASNIH PLASCIH.
(NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

cije raznolikosti posameznih členov v obliki in barvi. Ne gleda se toliko na naravno pravilno upodabljanje motivov, kolikor na dekoracijo, tako da so na primer listki nasproti cvetki večji ali manjši nego v naravi, da poganja iz ene in iste vejice več vrst listkov in cvetk itd. Dostikrat so motivi, predvsem rastlinski, sestavljeni tako izmišljeno, da se izgubi na njih često naravni izvor. (Sl. 50. in 51.)

Tudi geometrični motivi dobivajo pri nas kakor pri ostalih Slovanih čedalje slikovitejše in obilnejše oblikovanje, a prav dostikrat se izpremene v izumetničene geometrične cvetke. Večjim motivom dajo čutno in izrazno obeležje še različne pikice, vejice, lističi, križci, vitice itd. Po naravi posneti in ukrasno-geometrično stilizirani motiv je podoben pogosto motivu, ki se je razvil iz geometričnega in dobil naravnejšo obliko. Tako na primer je okrogla stilizirana cvetka lahko posneta po naravi ali nasprotno preoblikovana iz rozete, zvezde ali pa mnogokotnika. (Sl. 51.)

Velik napredek se opaža tudi v sestavi. Okras dobi ravnotežje v približni simetriji, motivi pa se povežejo v skupnost, da se vidi potem kompozicija tako, kakor bi imela obliko šopka, oltarčka, monštrance, ritmično ukrašenih pasov, središčno razpostavljenih motivov itd. Toda motivi so podani še vedno ploskovno, in sicer tako, da ima vsak lepo oddeljen prostor ter krasi predmet. (Sl. 52.)

Na sl. 53. je upodobljenih več okrašenih ročic za preslice, pri katerih so motivi raznoliki, da učin-

SL. 52. VEZENINSKI OKRASEK NA KOŽUHIH. (ALBERT SIC.)

SL. 53. ROČICE SLOVENSКИH PRESLIC.
(NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI.)

kujejo slikovito. Z izrezovanjem dobe motivi enakomeren temnejši ton, ki krasi potem svetlejšo ploskev. Pri nekaterih obilneje okrašenih ročicah osnova predmeta skoraj docela izgine, tako da postanejo edino obodi motivov nosilci izdelka. To utegne veljati za nekakšen baročni način našega ukrasnega izražanja.

Sl. 54. nam kaže svojstveno lep kmečki stol z naslonjalom, ki ima v sredini motiv križ.

Opaza se, da so okraski, na katerih prevladujejo figuradni motivi, živalski žanr, monumentalno pojmovani rastlinski motivi itd., delo moškega umetniškega duha, medtem ko so nasprotno dekorativni okraski, pri katerih prihajajo v poštev rože, sadje, košarice, razne črtice, vejice, petlje, ptičice itd., značilni za ženski estetski čut. Prav isto omenja že

SL. 54. STAR KMEČKI STOL PO FOTOGRAFIJI FRANCA
APARNIKA. (SADNIKARJEV MUZEJ V KAMNIKU.)

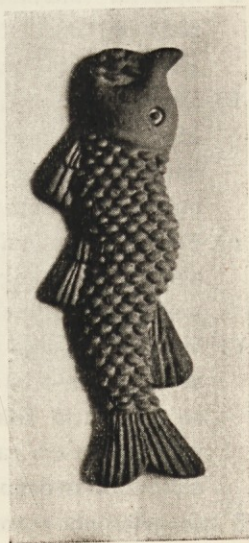
dr. Ložar v svoji razpravi o »malem kruhku« (glej vire na strani 137.).

Sl. 55. do 58. prikazujejo več koščkov »malega kruhka« v podobi živalskih motivov. Ogledki nazorno kažejo mirno, toda plemenito ukrasno stilizacijo, ki se približuje stilizaciji, lastni vzhodni skitski živalski umetnosti. (Sl. 26.)

Ako združimo zdaj svoje misli o spred povedanem in ponovimo na kratko še enkrat glavne razvojne stopnje ornamenta, iz katerega se je razvil naposled slovenski, se nam odkrije takle idealni prerez:

- a) Splošna vzhodna neolitična kultura z živahnimi in nedoločenimi lepotnimi okraski in glavnim spiralastim motivom.
- b) Določnejši in urejenejši geometrični okras, ki povzame motive tudi po tehniki obdelave snovi. Motivi so nekakšne note, ki se z njimi opisujejo dekorativni občutki.
- c) Prehod geometričnega sloga v naravnejšega, zlasti rastlinskega; z njim dobimo potem geometrično-rastlinski ornament.
- č) V okras zajdejo še ostali naravni (figuralni) motivi in motivi iz vsakdanjega življenja, ki se stilizirajo dekorativno in čustveno. Ornament dobiva z raznolikimi in mnogimi motivi slikovito, izrazno in ubrano sestavo.

Z nakopičenjem starejših in novejših motivov smo tudi Slovenci dobili nekakšen besedni zaklad, s katerega pomočjo opisujemo v ornamentu svoje občutke in svoje življenje. Toda to pismo izzveni

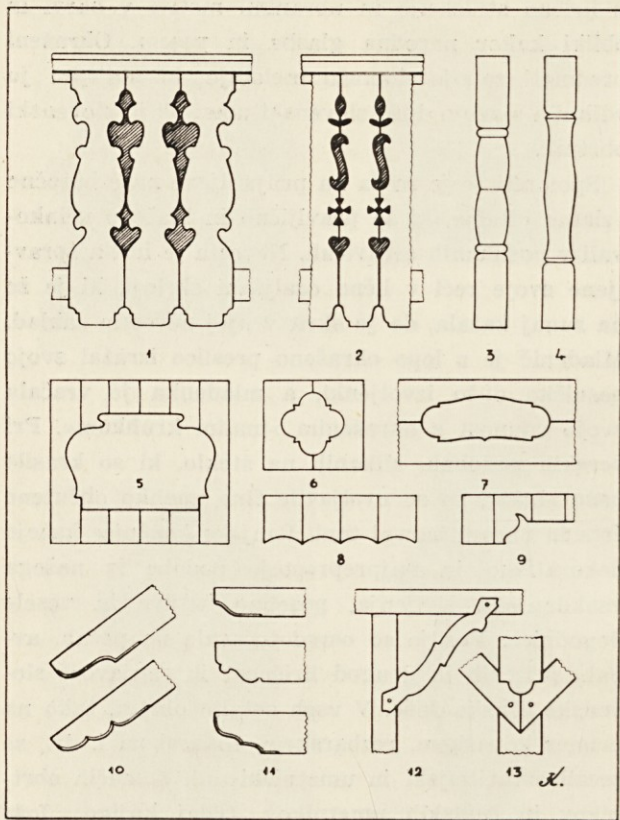

SL. 55. DO 58. »MALI KRUHEK« — SEVERNI JELEN, PETELIN,
RAK, RIBA — IZDELAN PRI ŠINKU V STARI LOKI.
(PO LOŽARJU IN ORLU.)

z lirično stilizacijo in ubranimi motivi v barvi in obliki kakor narodna glasba in pesem. Okrašeni predmeti zapoje domačo melodijo, ki sta jim jo vdihnili s svojo dušo slovenski umetnik in slovenski obrtnik.

Spomniti se je treba na priljubljene naše baročne »zlate« oltarje, ki so pravljico in blaženo učinkovali v poslikanih cerkvicah. Nevesta je imela spravljene svoje reči v lično ozaljšani skrinji, ki je že na zunaj kazala, da je skrit v njej nevestin zaklad. Mladenič je z lepo okrašeno preslico izražal svojo pesniško dušo izvoljenki, a mladenka je vračala svojo vdanost z okrašenim »malim kruhkom«. Pri verskih podobah, slikanih na steklo, ki so krasile naše »hiše«, so se uveljavile fine, mehko občutene črte in ubrani barvni toni. Panjske končnice kažejo dekorativno in najpreprosteje podobe iz našega vsakdanjega življenja, posebno šaljive in vesele dogodbice. Vezilje so osredotočevale na pečah, avbah, prtičkih in drugod liričnost in sanjavo slovenske ženske duše. V vseh ostalih obrtih, tako na primer kovaškem, rezbarskem, sodarskem i. dr., se zrcali stvariteljski in umetniški duh domačih obrtnikov in ljudskih umetnikov. (Glej knjigo: Jože Karlovšek, »Slovenski ornament. Ljudski in obrtniški izdelki«.)

Na sl. 59. vidimo nekaj podrobnosti iz slovenskega stavbarstva. Pri ograji št. 1 so deščice posnete po kamnitih stebričkih, toda obrise imajo prikrojene slovenskemu čutu. Ograja št. 2 ima

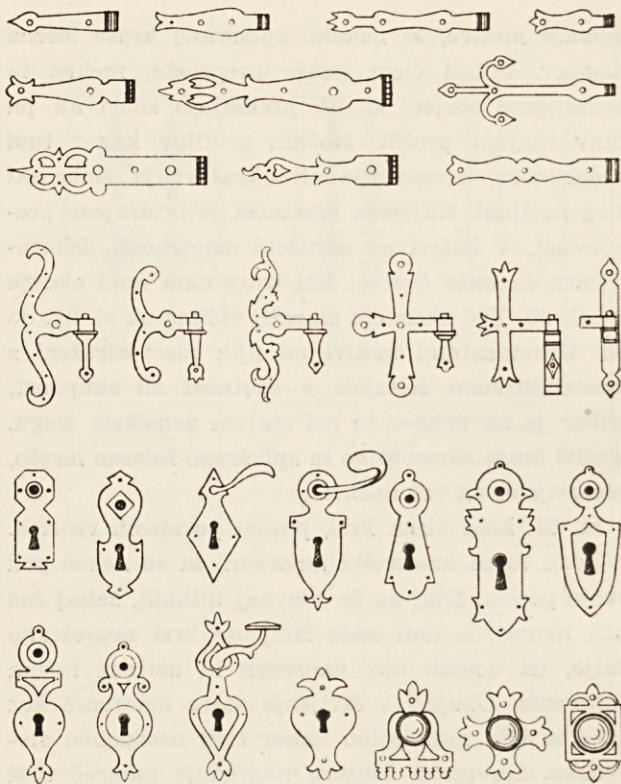
SL. 59. UMETNA TESARSKA DELA. (NARISAL KARLOVSEK.)

domače motive, ki nekako aplicirano krase leseno ploskev. Ostali členi imajo preproste, mehke in zaokrožene obrise, ki jih prekinjajo zobci ali pa prav majhni profili. Močnih profilov kakor tudi preobilnega izrezovanja ali okraševanja slovenski slog ne ljubi. Največja umetnost je profinjena preprostost, v kateri so združeni smotrnost, dekorativnost in naše čustvo. Isti izraz nam nudi okovje na sl. 60. Več okenskih omrežij vidimo na sl. 61. do 66. Ornamentalni motivi na njih niso združeni s konstruktivnim železjem v enotnost ali skupnost, kakor je na primer to pri starem nemškem slogu. Motivi krase samostojno in aplicirano železno mrežo, sestavljeno na več načinov.

Sl. 67. kaže hišen križ, posnet po starih vzorcih.

Toda to so umetniški umotvori, ki so nekoč peli svojo pesem. Zdaj so že zdavnaj utihnili, zakaj čas hiti naprej, a tudi naše življenje brzi neprestano dalje, da doseza nov napredek in ustreza novim zahtevam. Obujati v življenje stare umotvore kot take bi bilo nesmiselno kakor tudi nesodobno slovensko. Slovenska kultura napreduje namreč tudi v modernem duhu ter se ukorišča z vsemi novimi tehničnimi in praktičnimi pridobitvami in kulturnimi vrlinami.

Vendar pa je naša nekdanja umetnostna obrt naša svetinja, naša zgodovina in naš ponos. Zato je vsekako neutržno potrebno, da svojo prejšnjo kulturo proučujemo, če hočemo spoznati samega sebe, naš slog in našo dušo. Ta kultura tudi kaže

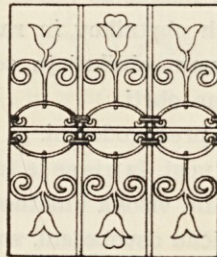
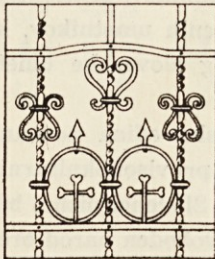
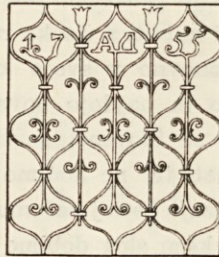
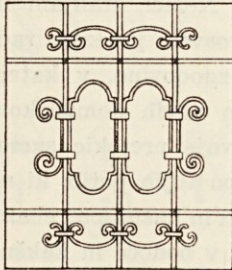
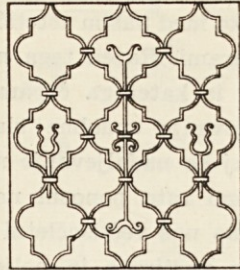
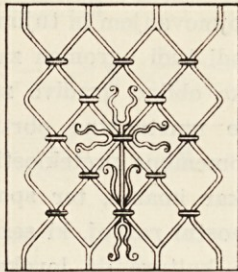
SL. 60. UMETNA KLJUČAVNIČARSKA DELA.
(NARISAL KARLOVSEK.)

razliko med našim estetičnim pojmovanjem in tujimi kulturami. Razen tega nam nudi tudi ogromen zaklad, iz katerega črpamo lahko obilno gradivo za oblikovanje sodobne slovenske umetnostne obrti, ki naj bo nadaljevanje naše pomembne preteklosti. Bodimo zato ponosni na to, kar imamo, ter spoštujmo naš večtisočletni umetnostni razvoj, ki seza preko pastirske in poljedelske kulture do lovske, t. j. do prve prastare človeške umetnosti.

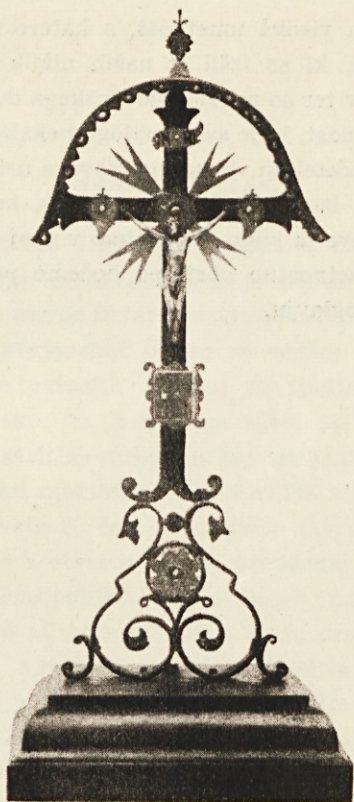
Ne le Slovenci, temveč tudi Nemci, Italijani in drugi narodi z visoko razvito prosveto posezajo radi in ponovno v svojo kulturno zgodovino, v kateri iščejo in najdejo nove moči in novih domislekov. Zato se Slovenci zavedajmo svoje pretekle samobitnosti ter ne hodimo preveč po tujih potih, ki ne ustrezajo vselej našemu življenju in našim potrebam.

Kakšen slog dobimo Slovenci v bodoče in kakšno kulturno stopnjo dosežemo, je odvisno zgolj od nas vseh. Imamo že veliko domačih tehnikov, arhitektov, večjih obrtnikov in raznih poklicnih umetnikov, ki naj nam oblikujejo sodobni slog slovenske umetnostne obrti.

V predzgodovini je bila ljudska edina poznana umetnost. Iz nje se je tudi razvila pri visokokulturnih narodih visoka umetnost. Dokler Slovenci nismo bili politično osvobojeni, smo bili nesvoboden narod brez potrebnih visokih šol. Kolikor smo pa imeli učenih ljudi, so nanje vplivale iz večine tuje šole in tuja kultura. Zato je jela nastajati šele po svetovni vojni pri nas glede umetnostnih obrtnih izdelkov prava,

SL. 61. DO 66. OKENSKA OMREZJA IZ KOVANEGA ŽELEZA.
(ALBERT SIČ.)

SL. 67. HIŠNI KRIŽ IZ KOVANEGA ZELEZA. (KARLOVSEK.)

čista narodna visoka umetnost, s katero se bavijo že absolventi, ki so izšli iz naših nižjih in višjih učnih zavodov ter so navzeti slovenskega duha. Naša ljudska umetnost, ki je svojo nalogo nekako dovršila ter postala začetek in vir našega novega ustvarjanja, pa polagoma izumira. Kaj je sodobno, katere pridobitve so nove in kako ukoristimo v svoj prid našo nekdanjo umetnostno obrt, pa hočemo povedati v nastopnem poglavju.

SODOBNI SLOG.

Pohištvo. Omara, narejena iz navadnega in nepooblanega mehkega lesa, je pusta in ni lepa, čeprav ima morda še tako razkošno obliko. Da utegne ugajati razvajanemu okusu in očesu, jo moramo vsekako še okrasiti. Nekdaj so ljudje okraševali pohištvo tako, da je bilo na njem polno profilov, okvirov in različne rezbarije, kar vse je predstavljalo precejšen del zgodovine. Motivi so bili zneseni z vseh strani in vetrov, dasi niso imeli skorajda nobene prave zveze s stvarno obliko predmeta. Razen tega je bilo takšno pohištvo dokaj drago; na njem se je vsak čas to ali ono odkrušilo in še prah se je rad nabiral na njegovih negladkih ploskvah. (Sl. 11.)

Sodobno pohištvo ustreza dosti boljše smotrnemu namenu, zakaj njegove oblike se prilagodujejo praktični potrebi in tehniki lesa, medtem ko se vsa nepotrebna šara docela opušča. Ploskve pohištva so gladke, da jih moremo brez težave snažiti, a nepotrebni okraski nas ne motijo pri stvarni obliki. A kljub vsemu temu je pohištvo vendarle še slej ko prej okrašeno, in sicer z dragocenejšo prevleko lesa, ki učinkuje z lepimi rastmi ukrasno na ploskvi. Nadaljnji činitelj je lošč (politura), ki podeli pohištvu lep lesk in lepo gladkost. Primeren barvni

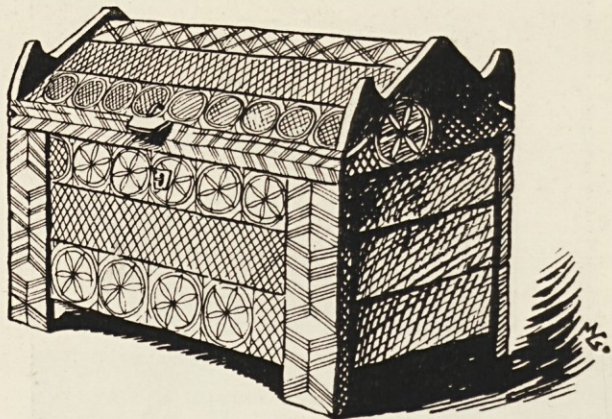
SL. 68. SODOBNA TOALETA.
(PO NACRTU ING. ARCH. FATURJA.)

SL. 69. SODOBNA OMARA. OKRAŠENA Z RAZLIČNO SVETLIMI PLOSKVAMI. (NEUNDÖRFER.)

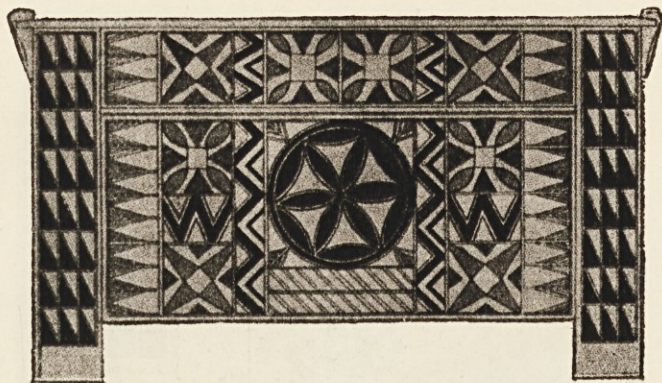
ton daje naposled še vsi celoti svoj izraz in ustrezno skladnost v obsegu umetniških oblik in finih gladkih obrisov. (Sl. 68. in 69.)

Načel, ki se nareja po njih sodobno pohištvo, nam ni treba hoditi vedno proučevati v Paris ali nemara še kam drugam, saj se lahko zgledujemo nad marsikaterim kosom pohištva iz domače preteklosti. Že prvi pogled na skrinjo, ki jo predločuje sl. 70., nas prepriča, kako so na njej posamezne deske pritrjene in kakšen je njihov namen. Skrinja nima nobene ukrasne kulisne arhitekture ali upodobljenih naravnih motivov, ki bi zakrivale stvarne in lepe ploskve, sami pa silili v ospredje. Da ne bi bila skrinja

SL. 70. PREKMURSKA SKRINJA IZ 18. STOLETJA.
(ETNOGRAFSKI MUZEJ V LJUBLJANI.)

puščobna, jo je mizar ali pa vaški umetnik tudi okrasil, toda po svoje. Skrinje ni preobložil z nepotrebni rečmi, pač pa je dekorativno okrasil njene ploskve, da so postale mičnejše. Ker ni imel ne plemenitega lesa in tudi ne finega lošča in prikladne barve, si je moral pomagati s tistim, kar mu je bilo na razpolago. Ene deske je ukrasil s križnimi črtami, druge pa s krožnimi motivi, ki sami na sebi sicer ničesar ne predočajo, vendar pa ploskev enakomerno lepšajo. Tako tvorijo raznolično okrašene deščice slikovitost — kakor pri sodobnem pohištvu, kjer se menjajo smeri različnih kosov furnirja. Skrinja z enoličnim okraskom na eni deski in z ritmom drugačnega okraska na vsaki drugi

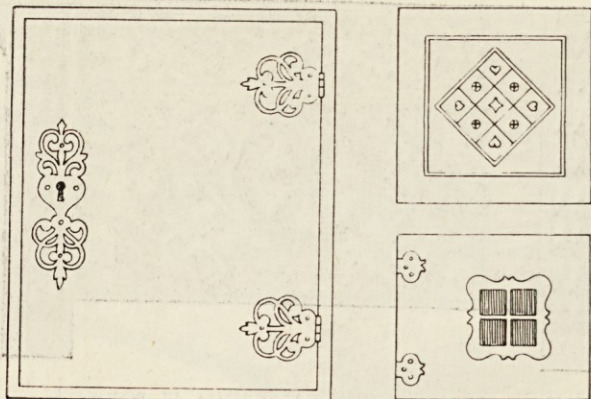

SL. 71. STARA ROMUNSKA SKRINJA IZ POJORITE.
(WESLOWSKI.)

deski je podobna naši stari ali belokrajinski narodni pesmi. (Primerjaj sl. 69. in 70.)

Po povedanem je sodobno pohištvo precej sorodno z našim primerom, kolikor gre pri tem namreč za oblikovanje in okraševanje. Samo način je drugačen. Pohištvo z mnogimi profili in nabitki in različnimi okraski ni potemtakem izdelano v slovenskem slogu, ker so vse take nepotrebne reči na njem bolj ali manj samo tuja navlaka, ki se ne sklada vselej s slovenskim preprostim in finim okusom.

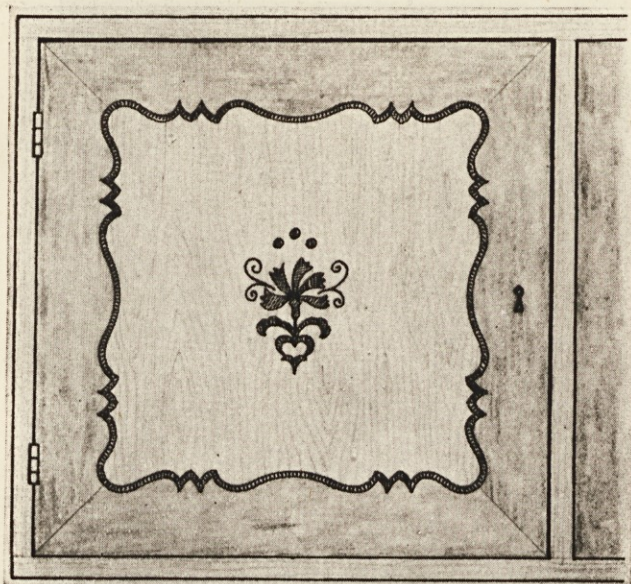
Sl. 71. prikazuje skrinjo v obliki in okrasitvi, kakor da bi bila narejena v kakšnem modernem ateljeju. Vendar izvira ta kos pohištva, star mogoče že sto let, iz vzhodnega kulturnega kroga in je delo preprostega kmečkega obrtnika. Skrinja ima ravne

SL. 72. DO 74. VRATCA OMAR: Z UKRASNIM OKOVJEM, Z UKRASNIM POLNILOM IN Z UKRASNO OBROBO ODPRTINE.
(NARISAL KARLOVSEK.)

obrise in gladke ploskve, ki so olepšane zgolj dekorativno. Pri tem pa ni okras odvisen od slučajne naravne lepote furnirja ali žlahtnega lesa, temveč je ploskev umetniško ozaljšana v določeni pesniški ubranosti. Na enak način se dá okrasiti sodobno pohištvo tudi z našo obilno jugoslovansko odnosno slovensko ornamentiko.

Največkrat se greši na račun našega pohištva, ki se ga želi napraviti v slovenskem slogu, s tem, da se nakopiči na njem preobilo okrasja ali pa da se posamezni njegovi deli preveč izrezljajo in to celó po tujih vzorcih. Zato ni čudno, če se nam pohištvo potem ne dopade. Paziti moramo nadalje, da se motivi in oblike med seboj ne tepejo ter da pridejo

SL. 75. VRATCA OMARE Z UKRASNO OBROBO OKVIRA.
(NARISAL KARLOVSEK.)

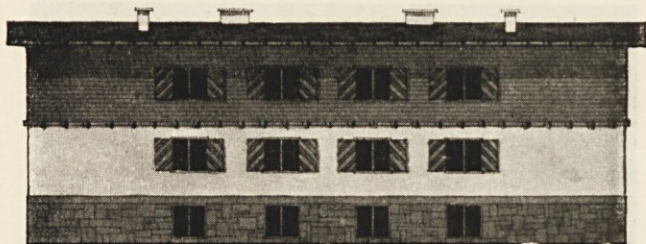
do gotovega izraza in soglasja. Sl. 72. kaže ogledek, na katerem krasi vratca zgolj dekorativno okovje. Na sl. 73. je okrašeno le polnilo vrat, a na sl. 74. je v okras odprtini vrat zaokroženo profilirana obroba. Ker je pri poslednjih vratah odprtina bolj majhna, zato je na njih še prostor za ukrasno okovje. Na sl. 75. imajo vratca omare ukrasno okvirno obrobo, ki se ujema s središčnim ornamentom. Sl. 76. in 77. kažeta pohištvo, kakršno naj bi imela kmečka soba v našem stanovanju.

SL. 76. STOL PO DOMAČIH MOTIVIH.
(INZENIRJA ARHITEKTA J. OMAHEN IN D. SERAJNIK.)

SL. 77. POHISTVO.
(INZENIRJA ARHITEKTA J. OMAHEN IN D. SERAJNIK.)

SL. 78. NAČRT HIŠE V DELAVSKI NASELBINI.
(DRŽAVNA TEHNIČNA SREDNJA SOLA V LJUBLJANI.)

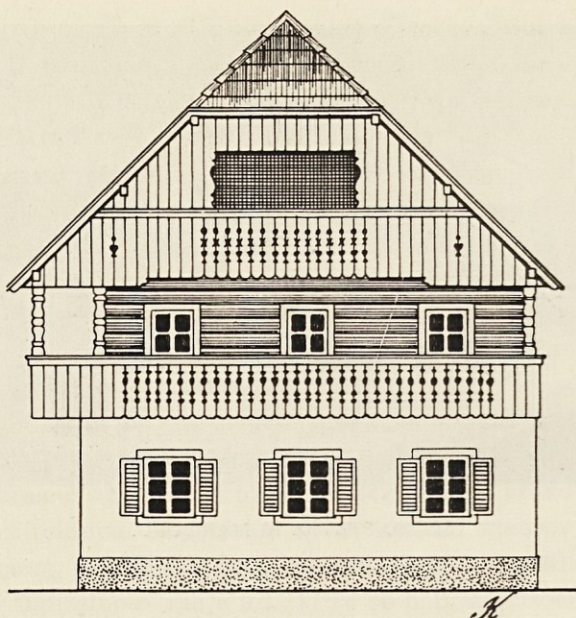
Stavbarstvo. Moderno stavbarstvo se je od zunaj tako praktično kakor stvarno iznebilo vse okrasne navlake, ki nima nič skupnega s pravo živo arhitekturo. Nepotrebni zidci, kulisno stebrovje iz ometa, namišljena konstruktivnost, potem rastlinsko in figuralno okrasje itd., ki so se nabirali tisočletja, so odpadli. Zdaj prevladujejo zgolj gole stenske ploskve, ki so lepe spričo dragocenega gradiva, kakor umetnega in naravnega kamna, fine opeke, plemenitega ometa itd. Posamezne stene imajo zavoljo drugačnega gradiva, n. pr. opeke, kamna, lesa, betona, ometa itd., drugačen ton ter se med seboj glede barve in oblik ubrano ujemajo v stavbno celoto. Vrata, okna in druge odprtine zavzemajo na stenah lepo oddeljeno mesto ter jih kot ornamentalni motivi ukrašujejo. Okras v pravem pomenu besede porabljammo samo tam, kjer ima zares pomen in kadar hočemo poudariti ta ali oni del stavbe. Konstrukcija stavbenih elementov, posebno železobetona,

SL. 79. STAVBA V MARIBORU.

lesa itd., je zakrita s fasadnim plaščem, ki se ga zlasti lepotno oblikuje za oko. (Glej sl. 78. in 79.)

Ako si ogledamo zdaj natančneje slovenske podeželske hiše, spoznamo v njih domala ista sodobna načela. Zakaj naš podeželan si še ni pokvaril prvotnega in osebnega okusa, ker še ni dospel zbog pretekle, malo ugodne zgodovine do razkošja, da bi mogel preobilno in po nepotrebnem krasiti svoje domove. Ostal je pri svoji stvarnosti. Svoj dom je povezal skladno z okolico ter vzel zanj gradivo, ki ga je imel doma na uporabo. Gradivu pa je dal priti do naravne lepote barv in njegove sestave. Po svojem okusu in občutku ter svoji potrebi je določil

SL. 80. KMEČKI DOM NA GORENJSKEM.
(NARISAL KARLOVSEK.)

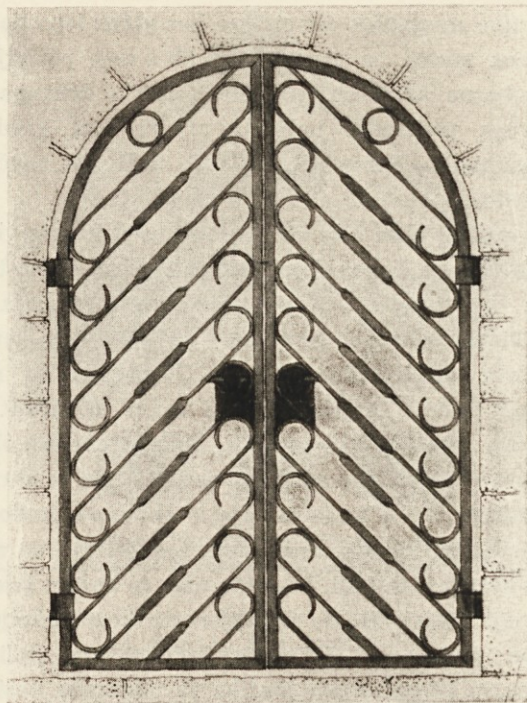
razmerje posameznim stavbenim delom, ki sta jih odlikovali stvarnost in preprostost. (Glej sl. 80.)

Lesovja ni izrezoval tako pretirano, kakor n. pr. nemški alpski graditelj, a zidovja ne preoblagal z mnogimi brezpomembnimi zidci, lizenami, okviri in drugimi okraski, ki so izvirali iz južne kamnitne arhitekture, iz ometa narejeni pa predočevali samo kulise. Naš človek ljubi gladko ometane zidane ali pa opažene lesene stene v lepih obrisih kakor tudi mogočne in mirne strehe brez nastavkov. Stavbene

odprtine zavzemajo simetrično kot okras lepo porazdeljena mesta na stenah ter jih s tem poživljajo. Posamezne arhitektonske člene ločijo drugega od drugega predvsem naravni barvni toni gradiva, potem močne sence itd., ki dajo naši hiši značilno slikovitost.

Stvaritelj naše hiše okrašuje samo nekatere vidno izpostavljene člene, ki jih želi poudarjati, in le tam, kjer to pristoji. Naš redki ornament prihaja na stavbi do svoje veljave prav zaradi tega, ker je njegova okolica neokrašena. Olepšujejo se rado ograje lesenih hodnikov, toda samo na nekaterih mestih, nato okensko omrežje, linice, stebrički, okenski okviri i. dr. Pripomniti pa je treba, da se okraski ne združujejo s konstrukcijo v enotnost, kakor je to pri stari nemški umetnosti, temveč oni so sami zase krasilni činitelji. Nazorno nam to kažejo železna omrežja na sl. 61. do 66., kjer sta konstrukcija in okras vsak zase. Slovenska arhitektura tudi ne poudarja preračunjene statike ali tektonike nosilnih in nošenih členov kakor južno stavbarstvo, marveč je vse sestavljeno bolj po praktičnih, preprostih in lepčnih pravilih. Lesen hodnik na primer nima podpor, njegove ograjne deske so pribite preko nosilne konstrukcije, tako da je hodnik videti, kakor bi visel v zraku.

V sodobnem stavbarstvu smo Slovenci dosegli takšno stopnjo, da lahko korakamo že sporedno s splošno svetovno arhitekturo. Sodobnemu slogu se moramo pa zahvaliti, da je pometel vso staro ne-

SL. 81. ŽELEZNA VHODNA VRTNA VRATA. (IZGOTOVLJENA
PO NACRTU ARHITEKTA JOZEFA SIVCA.)

potrebno ukrasno šaro — pri tem tudi marsikatere tuje kulturne vplive —, ki se je razplodila med nami posebno v mestih. Nova stavbena razmerja, novi lepotni arhitektonski členi in okraski dobivajo vedno bolj domače obličje, kar vse je že delo absolventov naših srednjih in visokih šol, spretno izvežbano

SL. 82. PLOČEVINASTI PTIČJI OKRASNI NASTAVEK ZA STREHO VRTNE UTE. (PO NACRTU ING. ARCH. J. TOMAŽIČA IZDELALA TVRDKA JOSIP WEIBL V LJUBLJANI.)

obrtništvo pa kaže s svojimi deli, da ne zaostaja za drugimi narodi glede solidne in strokovnjaške izdelave. Sl. 81. do 83. kažejo izvirna in umetniška dela naših arhitektov, umetnikov in obrtnikov. Ljubljanski »nebotičnik«, ki ima žlahten omet, z okni dekorativno posejane stene ter je njegov vrh slikovito olepšan, je znak slovenske sodobne stavbene visoke umetnosti.

SL. 83. FIGURALNI KIP KOT STAVBENI OKRASEK PALAČE
»GRAFIKE« V LJUBLJANI. (IZDELAL IZ TOLČENEGA BAKRA
LOJZE SMERKOLJ PO MODELU KIPARJA JURKOVIČA.)

Keramiķa. Sodobni srebrni, porcelanski, kristalnostekleni in sliĉni predmeti so Źe sami zase Źlahtni in lepi, ker jim fina gladka površina podeljuje leskeĉ sijaj v veĉ zalih odtenkih. Zadostuje Źe to, ĉe damo takim predmetom zgolj stvarno obliko v plemenitih obrisih. Ker so keramiĉna dela brez dragocene površine videti kaj pusta, jih okrašujemo z raznobarnimi glazurami in s takimi, ki se prelivajo druga v drugo. Ukrašujemo jih nadalje še z nedoloĉenimi in geometriĉnimi okraski ali pa s tako stiliziranimi rastlinskimi motivi, da posodo prilagojeno olepšujejo, a drugaĉe sami malo predstavljajo.

V prejšnjih ĉasih so razni slogi kopiĉili na predmete motive iz vsakdanjega Źivljenja, ki so prihajali do svojega pomena in silili v ospredje, medtem ko so uniĉevali ploskev, zabrisavali obliko predmeta in njegov stvarni pomen. Po sodobnem pojmovanju so pa naši narodni okraski jako primerni za okraševanje keramike ali drugih predmetov, ker s ploskovno in ukrasno stilizacijo ne uniĉujejo smotrne oblike izdelka, temveĉ jo zgolj ozaljšujejo. Pri opisovanju vzhodne neolitiĉne keramike smo tudi podobno omenili, da imajo namreĉ geometriĉni in nedoloĉeni motivi edinole olepševalen pomen, ne da bi kar koli predstavljali. Zato prištevam lahko tudi neolitiĉno keramiko v pogledu krasilnega pojmovanja v sodobni naĉin olepševanja.

Na sl. 84. do 89. je veĉ ogledkov naše umetnostne keramike, izgotovljenih v domaĉih delavnicah in iz domaĉih snovi. Razen poklicnih keramiĉnih veščakov

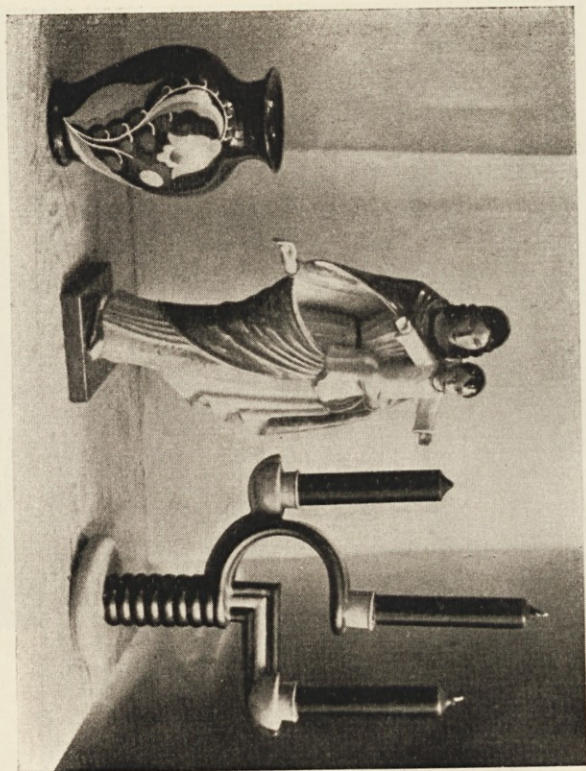

SL. 84. POSLIKANI KERAMIČNI KROŽNIKI.
(IZDELALA TVRDKA R. SCHNABL V KAMNIKU.)

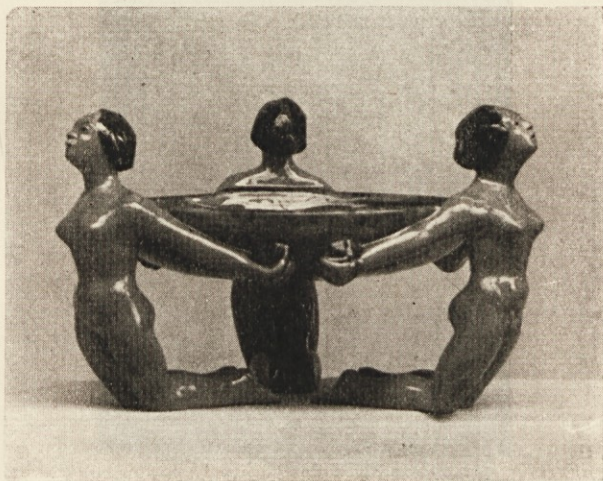
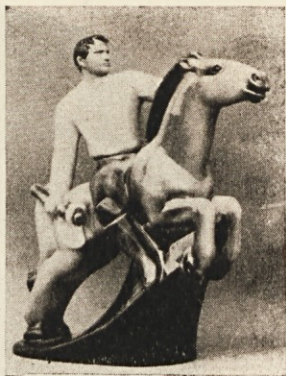
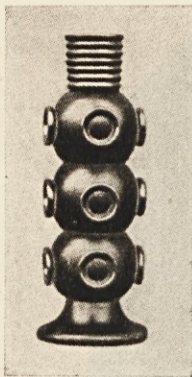
izvršujejo potrebne modele, zlasti figuralne, naši priznani umetniki, tako da nastajajo v tem pogledu izrecne umetnine. Svojtveno, obilno in tudi v tehničnem pogledu dobro je pa razvito keramično slikarstvo, ki uporablja narodne motive. Sl. 90. in 91. kažeta nazorno, kako je dosegla pri nas stekleno-umetnostna obrt popolno tehnično in umetniško obdelavo.

SL. 85. UMETNOSTNA KERAMIKA TVRDKE JOS. KLEMENČIČ
V NOVEM MESTU. (KIP PO MODELU GDČ. D. PAJNIČEVE.)

SL. 86. KERAMIKA TVRDKE »DEKOR« V LJUBLJANI. (KIP PO
MODELU T. KOSA, SVEČNIK PA PO MODELU T. KRALJA.)

SL. 87. DO 89. KERAMIKA TVRDKE »DEKOR« V LJUBLJANI.
(VAZA PO MODELU F. KUGLIČA, MARTIN KRPAN PO MO-
DELU T. KOSA, NASTAVEK PA PO MODELU I. PUTRIHA.)

SL. 90. POZLAČENO BRUŠENO STEKLENO POLNILO.
(ATELJE I. F. KLEIN V LJUBLJANI.)

SL. 91. GRAVIRANO CERKVENO OKNO.
(ATELJE I. F. KLEIN V LJUBLJANI.)

Ostali izdelki. Kakor se je uveljavil pri omenjenih umetnostnih izdelkih bolj ali manj domači slog, tako se opaža isto tudi pri ostalih obrtnih. Posebno lep višek je doseglo čipkarstvo, ki slovi s svojimi izdelki ne le doma, temveč že širom po svetu. Sl. 92. ima čipke v splošnem z lepotnimi, nedoločeni geometričnimi motivi. Kaj značilen je zadnji trak z zgolj čustveno in ploskovno zaokroženimi motivi, ki nas spominjajo na prastare vzorce. Sl. 93. prikazuje čipke za ovratnike s stiliziranimi rastlinskimi motivi, medtem ko predstavlja sl. 94. že pravo umetnino — figuralno podobo — narejeno iz najfinejših čipk. Na vseh vezeninah so v veljavi še zmeraj stari slovenski ornamenti, ki jih je v izobilju za vse vrste tehnike in za vse potrebe, tako da nam ni treba hoditi ponje kam drugam. Treba jih je samo prilagoditi novi obliki in modi. Sl. 96. kaže, kako okusen in tudi sodoben je videti prtiček z uporabljenimi belokrajinskimi motivi.

Nove potrebe in nove življenjske razmere pa ustvarjajo nove predmete in nove ornamentalne motive, ki izpopolnjujejo zaklad naše kulture in našega okraševanja. Tako vidimo na sl. 101. betonsko vrtno vazo, a na sl. 97. svetilko iz kovanega železa.

V našem duhu in v smislu narodne umetnosti se narejajo tudi otroške igrače, spominki, razno lepotičje, vsakdanja uporabna drobnarija itd. Nahaja se že več umetnostno-obrtnih podjetij, ki izdelujejo navedene predmete. (Glej sl. 95., 99. in 100.) Spominki in tudi drugo podobno blago so važni za našo

državo zavoljo tujskega prometa, ker nam pre-skrbujejo na eni strani nov vir dohodkov, na drugi pa kažemo z njimi svetu, da smo samostojen kulturni narod z lastno umetnostno obrtjo.

Sl. 98. nudi sodoben lesteneč iz lesa za električno razsvetljavo. Vsi členi, kakor sokoli, zlatorogi, zvezda, srčeca in spiralni motivi, so povzeti iz našega življenja. Motivi imajo gladke ploskve, okrašene samo z žlahtno prevleko (srebrom, zlatom, barvnim lakom itd.), njihovi obrisi pa ustrezajo preprostemu in mehkeemu slovenskemu čutu. Na lestencu ni videti zgolj tehničnega ogrodja, temveč na njem se vse združuje v lepoten in ubran pogled, dasi je izdelek konstruktivno pravilno izgotovljen.

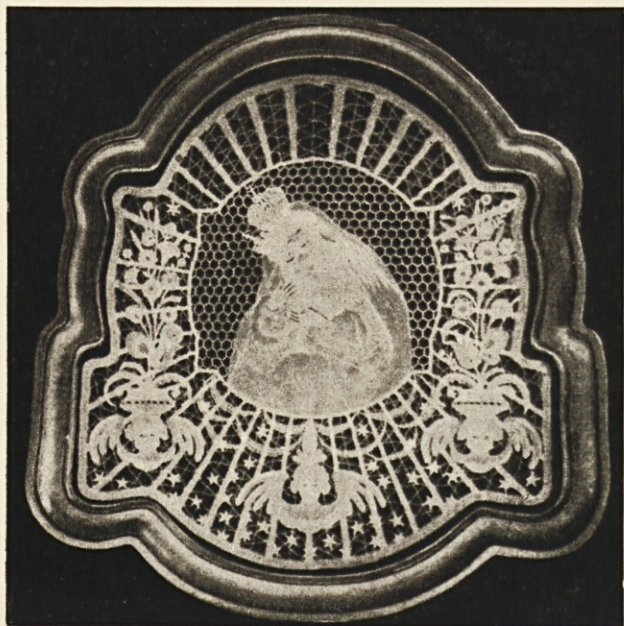
Da bomo znali delati zares v pravem slovenskem slogu, nam je treba veliko proučevanja ter moramo imeti dosti vaje in nepokvarjen okus, kakor je to potrebno pri vsaki drugi stroki. Vzrok, da občinstvu često niso všeč domače reči, ki jih izdelajo nekateri ljudje, je to, ker imajo posamezniki kot neveščaki slab okus in ker hočejo povrhu kar čez noč postati umetniki, in to največ zaradi dobičkonosnosti.

SL. 92. DOMACE ČIPKE Z JUGOSLOVANSKIMI MOTIVI.
(IZDELAL DRŽAVNI OSREDNJI ZAVOD ZA ŽENSKI DOMAČI
OBRT V LJUBLJANI.)

SL. 93. ČIPKE ZA OBLEKO S SLOVENSKIMI MOTIVI. (IZDELAL DRŽAVNI OSREDNJI ZAVOD ZA ŽENSKI DOMAČI OBRT V LJUBLJANI.)

SL. 94. PODOBA »MARIJE POMAGAJ« NA BREZJAH IZ FINIH
ČIPK. NAPRAVLJENA PO OSNUTKU BOŽA RAČICA.
(IZDELAL OSREDNJI ZAVOD ZA ŽENSKI DOMAČI OBRT V
LJUBLJANI.)

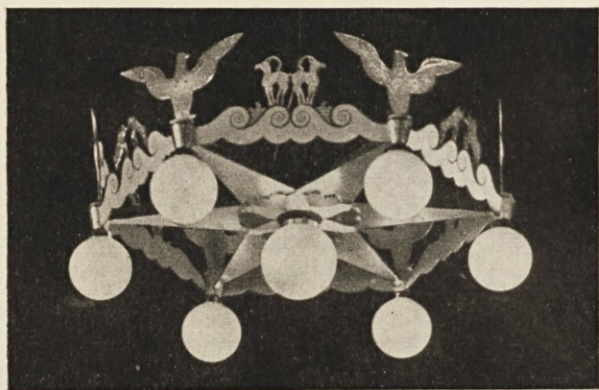
SL. 9 . OKRAŠEN KROŽNIK V BATIK-TEHNIKI.
(IZDELAL ALOJZIJ NOVAK.)

SL. 96. VEZEN PRTIČEK Z BELOKRAJINSKIMI MOTIVI.
(LAST VIKTORJA ZALARJA.)

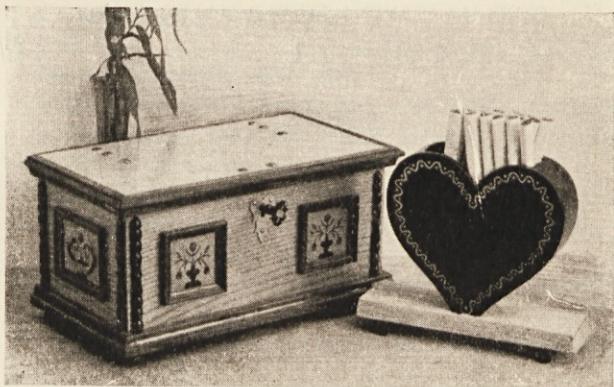
SL. 97. SVETILKA IZ ŽELEZA. (IZDELAL ST. CIRMAN.)

SL. 98. LESTENEC V SOKOLSKEM DOMU V DOMŽALAH.
(PO OSNUTKU JOZETA KARLOVSKA.)

SL. 99. LADSTÄTTER, DOMŽALE: IZDELOVANJE IGRAČ IN SPOMINKOV.

SL. 100. KOCIJANČIČ JANEZ, RADOVLJICA: IZDELOVANJE LESENIH LEHOTIČNIH PREDMETOV.

SL. 101. VRTNA BETONSKA VAZA.
(IZDELALA STAVBNA TVRDKA MATKO CURK.)

V I R I.

- Albrecht Christoph: Beitrag zur Kenntnis der slawischen Keramik (Maurus-Bibliothek). Leipzig 1923.
- Boroffka Gregor: Kunstgewerbe der Skyten (Geschichte des Kunstgewerbes, herausgegeben von Dr. H. Th. Bossert, Band I). Berlin 1928.
- Christiansen Olaf: Der Holzbaustil. Leipzig 1899.
- Ehrlich L., dr.: Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih. »Etnolog«, III. Ljubljana 1929.
- Findeisen Hans: Kunstgewerbe nordasiatischer Grenzlande (Geschichte des Kunstgewerbes, herausgegeben von Dr. H. Th. Bossert, Band IV). Berlin 1930.
- Jenny Wilhelm A., Dr.: Zur Gefäßdekoration des donauländischen Kulturkreises. Wien 1928.
- Jurkovič Dušan: Práce lidu našeho. (Slowakische Volksarbeiten.) Wien 1905.
- Karaman Ljubo: Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina. Split 1936.
- Karlovšek Jože: Slovenski ornament — Zgodovinski razvoj. Ljubljana 1936; Ljudski in obrtniški izdelki, Ljubljana 1937.
- Ložar Rajko in Orel Boris: »Mali kruhek« in drugi podobnjaki na Slovenskem. (Poseben odtis iz »Etnologa«, X.) Ljubljana 1937.
- Meyer Franz Sales: Handbuch der Ornamentik. Leipzig 1927.
- Neundörfer Ludwig: Wie wohnen? Leipzig 1929.
- Orel glej Ložar.
- Pič I. L.: Starožitnosti země české. Díl III. V Praze 1909.

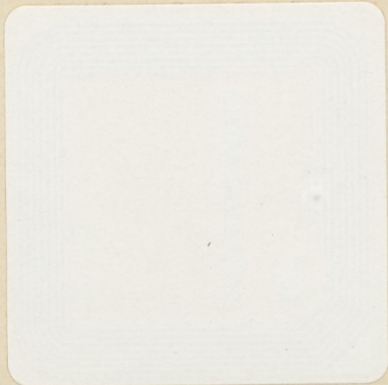
- Scheltema Frederik Adama van: Die Kunst unserer Vorzeit. Leipzig 1936.
- Schubert Zdenko, Ritter von Soldern: Architektonische Formenlehre, I. Teil, Die Säulenordnungen. Zürich 1907.
- Schuchhardt Carl: Alteuropa. Berlin und Leipzig 1935.
- Strzygowski Josef: Die altslawische Kunst. Augsburg 1929.
- Viehwegger E., Profesor: Schlosserarbeiten II. (Sammlung Göschen.) Berlin und Leipzig 1916.
- Wells H. G.: Svetovna zgodovina. Ljubljana 1937.
- Weslawski Elias: Die Möbel des rumänischen Bauernhauses in der Bukovina. (Zeitschrift für österreichische Volkskunde, XII. Jahrgang.) Wien 1906.
- Wilke Dr., Oberstabsarzt in Grimma: Vorgeschichtliche Beziehungen zwischen Kaukasus und dem unteren Donaugebiete; ein Beitrag zum Arierproblem. (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XXXVIII. Band. 1908.)
- Woermann Karl: Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker. Erster Band. Leipzig 1925.
- Dalmatinische Volkskunst. Split 1931. Narodna tiskara »Novo Doba«.
- Ostale vire o domači književnosti navajata knjigi Jožeta Karlovška Slovenski ornament.

K A Z A L O.

	Stran
Predgovor	3
Uvod	7
Prastara kultura	9
Predzgodovinska kultura	15
Naravno-upodabljaajoči slog	19
Geometrično-tehnični slog	30
Dekorativno-čustveni slog	41
Staroslovanski umetnostni izdelki	65
Slovanski slog	77
Slovenska domača obrt	87
Sodobni slog	105
Viri	137

WYDZIAŁ MATEMATYKI
DOMZALE

D712|87

Domžale

trezor 74

KARLOVŠEK J.

Umetnostna

745/749

0090870712

COBISS 0

KNJIZNICA DOMŽALE